Thompson, S., *Political Theory of Recognition. A Critical Introduction*. London, Polity Press 2006.

UNDP (United Nations Development Program), *Human Development Report 2005*. New York 2005.

UNDP (United Nations Development Program), *Annual Report 2007. Making Globalization Work for All*. New York, Office of Communications UNDP 2007.

United Nations High Commissioner for Human Rights, *Respect for Human Rights Essential for the Eradication of Poverty*. http://www.unhchr.ch/huricane/huricane.nsf/view01/10F59F4258CBC22CC1256DC20049B1DF?opendocument

Všeobecná deklarace lidských práv (1948).

White, N. D., The Applicability of Economic and Social Rights to the UN Security Council. In: Baderin, M. A./McCorquodale, R. (eds.), *Economic, Social and Cultural Rights in Action*, c.d., s. 89–107.

World Health Organization, *Fuel for Life: Household Energy and Health 2006*.

World Health Organization, *The World Health Report 2004*.

Uznávána i porušována mezinárodním právem: lidská práva globálních chudých

Thomas Pogge

Úvod*

Psané i zvykové mezinárodní právo široce uznává rozmanitá lidská práva. Ta slibují všem lidem ochranu před závažnými újmami, které jim mohou být způsobeny buď ve vlastní zemi, nebo ze strany cizinců. Avšak mezinárodní právo rovněž zakládá a udržuje institucionální struktury, které významně přispívají k porušování těchto lidských práv: základní složky mezinárodního práva systematicky blokují úsilí chudých skupin o demokratickou vládu sobě samým, o občanská práva a minimální ekonomickou soběstačnost. A nejvýznamnější mezinárodní instituce, jakými jsou Světová obchodní organizace (WTO), Mezinárodní měnový fond (MMF) a Světová banka, jsou utvořeny tak, že systematicky přispívají k udržování extrémní chudoby.

* Jde o doplněnou verzi článku publikovaného poprvé pod týmž názvem v *Leiden Journal of International Law* (18, 2005, 4, s. 717–745) *Symposium on „Cosmopolitism, Global Justice and International Law*, spolu s příspěvky od Kok-Chor Tan a Simona Caneyho. Mnoho díků patří Rolandu Pierikovi za velice užitečné připomínky a návrhy.

Lidská práva a související povinnosti

Nadnárodní, národní i nižší právní soustavy vytvářejí různá lidská práva. Obsah těchto práv a jakýchkoli souvisejících právních závazků a břemen závisí na legislativních, soudních a exekutivních institucích, jež tato práva udržují a interpretují. Po druhé světové válce byla rovněž široce uznána existence morálních lidských práv, jejichž platnost je nezávislá na jakékoli vládní instituci. Závislost je v tomto případě ve skutečnosti obrácená: vládní instituce mohou mít legitimitu jedině tehdy, když respektují morální lidská práva, to znamená, že mohou vytvářet morální závazky a mohou mít morální autoritu k vynucování svých zákonů a pořádku.

Oba druhy lidských práv mohou harmonicky koexistovat. Kdokoli, komu záleží na morálních lidských právech, bude souhlasit, že zákony mohou velmi usnadnit jejich naplnění. A právníci v oblasti lidských práv mohou potvrdit, že zákonná práva a závazky, jež navrhují a interpretují, slouží k reálnému prosazení předem existujících morálních práv. Skutečně se zdá, že je toto potvrzení implicitně obsaženo v běžném obratu „mezinárodně uznávaná lidská práva". Jednoznačně je pak vyjádřeno v Preambuli k *Všeobecné deklaraci lidských práv*,[1] v níž je řečeno, že *Deklarace* stanoví morální lidská práva existující nezávisle, sama o sobě. Toto potvrzení však zároveň vytváří napětí, poněvadž rozdíl mezi morálními a zákonnými lidskými právy je zřídkakdy vymezen jasně. Mnozí se proto kloní k názoru, že naše lidská práva jsou čímkoli, zač je prohlásí vlády. To může

[1] *Všeobecná deklarace lidských práv*, schválená a vyhlášená Valným shromážděním Organizace spojených národů 10. prosince 1948, jako rezoluce 217 A (III).

platit o zákonných lidských právech, ne však o morálních lidských právech, jak uznávají samy tyto vlády. Ty mohou mít různé pohledy na to, jaká jsou morální lidská práva – přijetí *Všeobecné deklarace lidských práv* a různých následných usnesení a smluv o lidských právech je jedením z takovýchto pohledů. Ale ani všechny vlády dohromady nemohou tato práva odstranit zákonným rozhodnutím.

Význam širokého uznání morálních lidských práv spočívá ve vytvoření prostoru pro kritické hodnocení aktuálního mezinárodního práva. V omezené podobě je takové hodnocení možné i v rámci práva samotného – lze zkoumat, zda mezinárodní právo naplňuje ta práva, která samo uznává. Takové čistě interní hodnocení je ovšem podrobeno faktickým proměnám práva. Revize zákonů mohou oslabit kritický potenciál uzákoněných lidských práv – cestou explicitní reformulace či dodatků („protiteroristické" zákonodárství), pomocí judikátů, které sladí celek zákona s lidskými právy tím, že tato práva rozředí, nebo precedenty pozměňujícími obyčejové mezinárodní právo (uznáním preventivní okupace nebo statusu „nepřátelského bojovníka"). Morální lidská práva, závisející na dobrých argumentech a nikoliv na dobré vůli mocných, poskytují pevnější základ pro kritické hodnocení, a proto svůj argument zakládám na nich. Pro tento účel pojímám lidská práva a související povinnosti poměrně úzce, abych zajistil širokou přijatelnost svých morálních předpokladů. Netvrdím, že lidská práva jsou vyčerpána tím, čeho se budu dovolávat – pouze tvrdím, že vyžadují přinejmenším tolik.

Zaměřím se na lidská práva globálních chudých, poněvadž právě u nich se v dnešní době soustředí největší deficity v lidských právech. Sociální a ekonomická lidská práva, jako právo na „takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt jeho rodiny, počítaje v to zejména výživu, šatstvo, bydlení a lékař-

skou péči",[2] jsou v současnosti zdaleka nejvíce porušovanými právy. Jejich rozsáhlé porušování rovněž z velké části vysvětluje globální deficit v občanských a politických lidských právech, která vyžadují demokracii, řádný proces a vládu zákona. Velmi chudí lidé – často fyzicky a mentálně poškození podvýživou v dětství, negramotní kvůli absenci školního vzdělání a zatížení starostí o samotné přežití vlastní rodiny – nemohou příliš uškodit ani prospět politikům a byrokratům, kteří jim vládnou. Tito vládci jsou proto mnohem méně motivováni k tomu, aby věnovali pozornost zájmům chudých ve srovnání se zájmy aktérů schopnějších vzájemných služeb, jako jsou cizí vlády, společnosti a turisté.

Pro účely tohoto článku uvažujme o velmi chudých úzce jako o těch, kdo nemají bezpečně zajištěno potřebné minimum pro svou lidskou existenci – potraviny a vodu, oděv, přístřeší, základní lékařskou péči a základní vzdělání. Toto úzké, absolutní vymezení extrémní chudoby zhruba odpovídá mezinárodní hranici chudoby, která je podle Světové banky 2 dolary[3] na den, a je definována jako ekvivalent kupní síly, kterou mělo 2,15 dolaru v roce 1993 v USA. Podle tohoto standardu je dnes (2007) domácnost ve Spojených státech amerických pokládána za chudou, pokud její celoroční výdaje na spotřebu nedosáhnou 1120 dolarů na osobu.[4] Podle Chena a Ravalliona,[5] kteří přes deset let řídili hodnocení příjmové chudoby ve Světové bance, žije asi 2,735 miliardy lidí – přes 40 % světové populace – podle oficiálních údajů pod touto hranicí, a mnozí hluboko

[2] Tamtéž, článek 25.

[3] Dolarem bude v textu vždy míněn americký dolar, nebude-li uvedeno jinak (pozn. překl.).

[4] Viz www.bls.gov/cpi/home.htm, 23. 11. 2007.

[5] Chen, S./Ravallion, M., How Have the World's Poorest Fared since the Early 1980's? *World Bank Research Observer*, 2004, 19, s. 153.

pod ní. Jedna miliarda 89 milionů lidí pak žije s méně než polovinou této částky (jedním dolarem na den). Je přitom pravděpodobné, že vady v metodologii Světové banky ještě problém světové bídy podhodnocují.[6]

Důsledky extrémní chudoby jsou devastující. Odhaduje se, že 830 milionů lidí je chronicky podvyživeno, 1,1 miliarda nemá přístup k čisté vodě a 2,6 miliardy lidí postrádají základní sanitární zařízení.[7] Kolem 2 miliard nemá přístup k běžným lékům.[8] Asi miliarda lidí nemá odpovídající přístřeší a 2 miliardy jsou bez elektřiny.[9] Zhruba 799 milionů dospělých je negramotných a 250 milionů dětí ve věku od 5 do 14 let vykonává námezdní práci mimo svůj domov – často za drsných nebo krutých podmínek: jako vojáci, v prostituci nebo jako domácí služebníci, v zemědělství, stavebnictví a výrobě textilií a koberců.[10] Přibližně třetina všech lidských úmrtí, 18 milionů ročně, příčinně souvisí s chudobou, přičemž by se dala snadno odstranit lepší výživou, čistou pitnou vodou, lacinými rehydratačními

[6] Reddy, S./Pogge, T., How *Not* to Count the Poor. In: Anand, S./Stiglitz, J. (eds.) *Measuring Global Poverty*. Oxford, Oxford University Press 2007.

[7] UNDP, *Human Development Report 2006*. Houndsmills, Palgrave Macmillan 2006, s. 174 a 33.

[8] Viz www.fic.nih.gov/about

[9] UNDP (United Nations Development Program), *Human Development Report 1998*. New York, Oxford University Press 1998, s. 49.

[10] Podle Mezinárodní organizace práce při OSN (ILO) „zhruba 250 milionů dětí ve věku od 5 do 14 let v rozvojových zemích pracuje – 120 milionů celodenně a 130 milionů část dne" (www.ilo.org/public/english/standards/ipec/simpoc/stats/4stt.htm). Z těchto dětí pracuje 170,5 milionu v nebezpečné práci a 8,4 milionu v „absolutně nejhorších" formách dětské práce, která zahrnuje otroctví, nucenou a nesvobodnou práci, vynucené nasazení v ozbrojených konfliktech, prostituci nebo pornografii nebo výrobu a pašování drog. Viz ILO (International Labor Organization), *A Future Without Child Labour*. Geneva, ILO 2002, s. 9, 11, 17, 18.

přípravky, vakcínami, antibiotiky a dalšími léky.[11] Lidé barevné pleti, ženy a velmi mladí lidé jsou silně nadproporčně zastoupeni mezi globálními chudými, a tedy rovněž mezi těmi, kdo nejvíce trpí zničujícími následky extrémní chudoby. Děti mladší 5 let představují téměř 60 % (10,6 milionu) zemřelých ročně v důsledku příčin spjatých s chudobou.[12] Přesvědčivě je zdokumentováno nadproporční zastoupení žen.[13]

Navzdory nezpochybňovanému zásadnímu významu základních potřeb pro lidský život jsou sociální a hospodářská lidská práva kontroverzní, obzvláště ve Spojených státech amerických, které nikdy neratifikovaly *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*.[14] Valná část této kontroverze plyne z chybného předpokladu, že lidské právo na svobodu od chudoby musí zahrnovat rovněž související pozitivní povinnosti. Takovéto lidskými právy uvalené povinnosti

[11] V roce 2002 zemřelo 57 milionů lidí. Hlavní příčiny úzce související s chudobou byly tyto (počet úmrtí v tisících): průjmová onemocnění (1798) a podvýživa (485), porodní (2462) a mateřské (510) podmínky, dětské nemoci (1124 – zejména spalničky), tuberkulóza (1566), malárie (1272), meningitida (173), žloutenka (157), tropické choroby (129), infekce dýchací soustavy (3963 – především zápal plic), HIV/AIDS (2777) a pohlavní choroby (180) – dle WHO (World Health Organisation), *The World Health Report 2004*. Geneva, WHO 2004, s. 120–125).

[12] UNICEF (United Nations Children's Fund), *The State of the World's Children 2005*. New York, UNICEF 2005, na vnitřní přední záložce obálky.

[13] UNDP, *Human Development Report 2003*. New York, Oxford University Press 2003, s. 310–333; UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), *Gender Equality: Striving for Justice in an Unequal World*. Geneva, UNRISD/UN Publications 2005; Social Watch, *Unkept Promises*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 2005.

[14] ICESCR (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), přijatý Valným shromážděním jako rezoluce 2200A (XXI) 16. prosince 1966.

pomoci každému člověku, který by jinak trpěl extrémní deprivací, a chránit ho, jsou široce odmítány ve Spojených státech amerických i v dalších bohatých zemích. Avšak odmítána zde není specifická skupina práv, nýbrž specifická skupina povinností: *pozitivní* povinnosti. Ti, kdo popírají, že velmi chudí obyvatelé cizích zemí mají na lidských právech založený nárok na hospodářskou pomoc, obvykle rovněž popírají ostatní, na lidských právech postavené morální nároky těchto cizinců na pomoc nebo ochranu – proti genocidě, zotročení, mučení, tyranii nebo náboženskému pronásledování. Tito lidé nepopírají lidská práva jako taková nebo nějakou zvláštní skupinu těchto práv. Odmítají lidskými právy uvalené pozitivní povinnosti, a tedy *jakákoli* lidská práva specifikovaná takovým způsobem, že zahrnují související pozitivní povinnosti.

Zatímco tedy někteří takovéto lidskými právy nastolené pozitivní povinnosti vášnivě odmítají a jiní je stejně vášnivě obhajují, ponechám je zde jednoduše a bez předsudků stranou. V zájmu široké přijatelnosti své argumentace budu pojímat lidská práva úzce, jako práva, která uvalují pouze negativní povinnosti. Takto mohou mou argumentaci přijmout ti, kdo odmítají pozitivní povinnosti nastolené lidskými právy, protože obecně přijímají pouze striktní zákazy mučení, znásilňování, ničení polností a zabíjení zvířat v zájmu přežití. A zároveň bude má argumentace přijatelná pro zastánce pozitivních povinností nastolených lidskými právy, poněvadž tím, že se těchto povinností nedovolávám, je nepopírám.

Negativní povinnosti se dělí na dva hlavní druhy: interakční a institucionální. Lidské právo nebýt podroben mučení je porušováno jak přímo mučiteli, tak rovněž mnoha lidmi, kteří se podílejí na zavedení takových institucí, které předvídatelně povedou k mučení lidí. Tato druhá kategorie zahrnuje v prvé řadě úředníky a politiky, kteří povolují či přímo nařizují muče-

ní. Ovšem patří sem také obyčejní občané, kteří bez kompenzace přispívají k ustavení takových společenských institucí, které předvídatelně povedou k deficitu v lidských právech. Například mnoho Němců svou nekompenzovanou podporou hrozivě nespravedlivého nacistického režimu usnadnili porušování lidských práv, k němuž tento režim předvídatelně vedl: podíleli se na kolektivním zločinu, a tudíž porušovali lidská práva obětí režimu, aniž by přitom osobně někoho zabili, mučili nebo jinak škodili. Výrazem „nekompenzovaně" chci vyjmout jedince, jakým byl Oskar Schindler (podle jeho zobrazení ve Spielbergově filmu). Provozováním továrny a placením daní spolupracoval Schindler na udržování sociálních institucí a politiky nacistického Německa. Ale tímto získal prostor pro více než adekvátní kompenzaci svého podílu na ubližování ochranou obětí režimu. Jeho jednání odpovídalo negativní povinnosti uvalené na něj lidskými právy obětí třetí říše – v nemenší míře, než kdyby opustil Německo. Ve skutečnosti učinil pro tyto oběti více, než by byl mohl, kdyby emigroval.

I konzervativci a pravicoví libertariáni, kteří zpravidla odmítají práva na životní minimum, by uznali jako porušení lidských práv některá institucionální uspořádání, jež vedou předvídatelně a nikoli nevyhnutelně k chudobě, která ohrožuje lidský život – kupříkladu francouzský feudální ancien régime, carské Rusko, nebo Stalinovu ekonomickou politiku, která v letech 1930–1933 způsobila 7–10 milionů úmrtí hladem, a to převážně na Ukrajině, již považoval za nepřátelskou ke svému režimu.

V následujícím výkladu ponechám stranou rovněž interakční negativní povinnosti a založím svou argumentaci zcela na institucionálních negativních povinnostech souvisejících s lidskými právy. Tvrdím, že původ většiny závažných nedostatků v lidských právech v dnešním

světě lze vystopovat zpět k institucionálním faktorům – k národním institucionálním uspořádáním mnoha takzvaných méně rozvinutých zemí, za něž nesou hlavní odpovědnost jejich politické a ekonomické elity, a rovněž k současnému globálnímu institucionálnímu pořádku, za který jsou odpovědni především občané a vlády bohatých zemí. A tvrdím, že toto současné globální institucionální uspořádání, jak je zakotveno v mezinárodním právu, zakládá kolektivní porušování lidských práv obrovského rozsahu, k němuž většina světových bohatých nekompenzovaně přispívá.

Morální základ mé argumentace byl jasně formulován před 57 lety: „Každý má právo na to, aby vládl takový sociální a mezinárodní řád, ve kterém by práva a svobody stanovené v této deklaraci byly plně uplatněny".[15] Čtu tento Článek ve světle čtyř přímočarých interpretačních návrhů:

(1) Alternativní institucionální rozvrhy, které nenaplňují požadavky Článku 28, mohou být hodnoceny podle toho, jak se blíží k plnému uskutečnění lidských práv: jakýkoli společenský systém by měl být organizován tak, aby v něm byla lidská práva uskutečněna natolik, nakolik je to rozumně myslitelné.

(2) Nakolik lidská práva *mohou* být uskutečněna v nějakém institucionálním rozvrhu, je naznačeno tím, nakolik v něm obecně uskutečněna jsou, nebo by (v případě hypotetického rozvrhu) obecně byla.

(3) Institucionální rozvrh *uskutečňuje* lidské právo do té míry, v níž (a plně tehdy a jen tehdy, když) je toto

[15] *Všeobecná deklarace lidských práv*, článek 28. Viz též článek 22, který zní: „Každý člověk má jako člen společnosti právo na sociální zabezpečení a nárok na to, aby mu byla národním úsilím i mezinárodní součinností a v souladu s organizací a s prostředky příslušného státu zajištěna hospodářská, sociální a kulturní práva, nezbytná k jeho důstojnosti a k svobodnému rozvoji jeho osobnosti."

lidské právo *naplněno* pro osoby, pro které je tento řád určen.

(4) Lidské právo je naplněno pro nějakou osobu tehdy a pouze tehdy, když tato osoba užívá *bezpečného přístupu k předmětu tohoto lidského práva*.

V souhrnu těchto čtyř návrhů by měl být Článek 28 čten jako tvrzení, že morální kvalita či spravedlnost jakéhokoli institucionálního pořádku závisí primárně na rozsahu, v jakém dlouhodobě udržitelně umožňuje všem svým členům bezpečný přístup k předmětům jejich lidských práv: hodnocení a reforma jakéhokoli institucionálního rozvrhu mají být vedeny ohledem na relativní dopad na uskutečnění lidských práv těch, na které je tento řád uplatněn. Mluvím zde o „relativním dopadu", neboť je nutné komparativní posouzení, o kolik více nebo o kolik méně jsou v tomto institucionálním řádu uskutečněna lidská práva ve srovnání s jeho možnými alternativami. Institucionální řád a jeho uplatňování je porušováním lidských práv tehdy a do té míry, do jaké vede předvídatelně k podstatnému a vyhnutelnému deficitu lidských práv.

Prvky současného globálního řádu působí rozsáhlou extrémní chudobu[16]

Každý den zhruba 50 000 lidí – převážně dětí, žen a lidí barevné pleti – zemře hladem, na průjmová onemocnění, zápal plic, tuberkulózu, malárii, spalničky či kvůli podmínkám při porodu a jiným příčinám spojeným

[16] Tato část mého článku je upravenou verzí delšího textu s názvem Severe Poverty as a Human Rights Violation, obsaženého v Pogge, T. (ed.), *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor*. Oxford, Oxford University Press 2007, s. 11–53. S poděkování připomínám svolení UNESCO.

s chudobou. Tato ustavičná globální daň v lidských životech vyrovná každých několik dní počet obětí vlny tsunami z prosince 2004 a každé tři roky celkový počet mrtvých za druhé světové války, včetně obětí koncentračních táborů a gulagů.

Věřím, že velká část tohoto každoročního počtu obětí a také mnohem rozsáhlejšího problému chudoby, jehož je nejviditelnějším projevem, je odstranitelná drobnými úpravami globálního řádu, které způsobí nanejvýš mírný pokles příjmů bohatých. Takové reformy byly blokovány vládami bohatých zemí bezohledně prosazujícími své zájmy a zájmy svých firem a občanů. Tyto vlády navrhovaly a prosazovaly globální institucionální řád, který trvale a předvídatelně vytváří rozsáhlé excesy extrémní chudoby a z ní plynoucích předčasných úmrtí.

Existují tři hlavní strategie popření této obžaloby. Lze popřít, že proměny globálního řádu mají jakýkoli zásadní dopad na celosvětový vývoj extrémní chudoby. Selže-li tato strategie, lze tvrdit, že současný globální řád je optimální nebo téměř optimální v odstraňování chudoby. A selže-li i ona, je stále možné tvrdit, že ačkoli není současný globální řád optimální v odstraňování chudoby, přesto extrémní chudobu *nepůsobí*, nýbrž pouze tuto chudobu (způsobenou jinými faktory) nezmírňuje tolik, kolik by mohl. Tyto tři strategie postupně proberu.

Teze o chudobě z čistě domácích příčin

Ti, kdo chtějí popřít, že proměny globálního institucionálního řádu mají významný dopad na vývoj extrémní chudoby, vysvětlují tuto chudobu pouze poukazem na národní nebo lokální faktory. Předním představitelem tohoto východiska je John Rawls. Tvrdí, že když společnosti neprosperují, „problémem zpravidla bývá povaha veřejné politické kultury a náboženských a filosofic-

kých tradic ležících v jejím základu. Velkými sociálními zly chudších společností bývají utlačovatelské vlády a zkorumpované elity."[17] Dodává, že „původ bohatství národa a podoba, které nabývá, spočívá v jeho politické kultuře a v náboženských, filosofických a morálních tradicích podpírajících základní strukturu jeho politických a sociálních institucí, a také v pracovitosti a nadání jeho členů spolupracovat, které jsou podepřeny jejich politickými ctnostmi ... politická kultura zatížené společnosti je nejdůležitější... Významná je také populační politika země."[18] V souladu s tím Rawls tvrdí, že naši morální odpovědnost ve vztahu k extrémní chudobě za hranicemi lze vyčerpávajícím způsobem popsat jako „povinnost pomoci."[19]

Je vhodné stručně připomenout, že soudobé národy dospěly na svou současnou úroveň sociálního, ekonomického a kulturního rozvoje v průběhu historického procesu, který byl poznamenán otrokářstvím, kolonialismem i genocidou. Ačkoli jsou tyto ohromné zločiny nyní minulostí, zanechaly za sebou odkaz velkých nerovností, které by byly nepřijatelné i v případě, že by národy nyní byly úplnými pány svého vlastního vývoje. Jako odpověď bývá často uváděno, že kolonialismus je příliš dávnou minulostí, než aby dnes vysvětloval chudobu a nerovnosti. Ale uvažme nerovnost v příjmu *per capita* v poměru 30:1 v roce 1960, kdy Evropa uvolnila Afriku zpod koloniálního jha. I kdyby Afrika zažívala každoročně o procento vyšší růst v příjmu *per capita* než Evropa, byl by tento poměr dnes stále 19:1. Tímto

[17] Rawls, J., The Law of Peoples. In: Shute, S./Hurley, S. (eds.), *On Human Rights: The Amnesty Lectures of 1993*. New York, Basic Books 1993, s. 77.

[18] Rawls, J., *The Law of Peoples: With 'The Idea of Public Reason Revisited.'* Cambridge, Mass., Harvard University Press 1999, s. 108.

[19] Tamtéž, s. 37–38, 106–120.

tempem by Afrika dohnala Evropu na začátku 24. století.

Vezměme také v úvahu, jak tato obrovská ekonomická nerovnost působí nerovnosti v expertíze a vyjednávací síle, kterou Afričané a Evropané mohou uplatnit při jednáních o podmínkách svých styků. Vztahy utvořené v tak nerovných podmínkách bývají výhodnější pro silnější stranu, a tak tíhnou k posilování původní ekonomické nerovnosti. Tento fenomén jistě hraje nějakou roli ve vysvětlení faktu, že nerovnost v příjmu *per capita* ve skutečnosti od roku 1960 *vzrostla*. V roce 2005 byl hrubý národní důchod 745 dolarů *per capita* v subsaharské Africe[20] proti 35 131 dolarům ve vysokopříjmových zemích[21] – což je poměr 47:1. Rawls (nevěrohodně) považuje takto silné ekonomické nerovnosti za morálně přijatelné, pokud pramení z dřívějších voleb svobodně učiněných v rámci každého národa. Ovšem jeho ospravedlnění je irelevantní v tomto světě, ve kterém je naše ekonomická výhoda hluboce nakažena tím, jak byla akumulována v průběhu *jednoho* historického procesu, který zdevastoval společnosti a kultury čtyř kontinentů.

Nechme nyní stranou trvalý odkaz historických zločinů, a soustřeďme se na empiricky formulovaný názor, že přinejmenším v postkoloniální éře, jež přinesla ohromující nárůst globálního důchodu na osobu, leží příčiny *přetrvávání* extrémní chudoby, a tedy také klíč k jejímu vykořenění v chudých zemích samotných.

Pro mnohé je tento názor přesvědčivý ve světle velké rozmanitosti v trajektoriích vývoje bývalých kolonií v posledních čtyřiceti letech. Některé si vedly velmi dobře v ekonomickém růstu a omezování chudoby,

[20] Dle devdata.worldbank.org

[21] *World Development Report 2007*. World Bank. New York, Oxford University Press 2006, s. 289.

zatímco jiné ukázaly rostoucí bídu a klesající příjem *per capita*. Není snad zjevné, že takto odlišné národní trajektorie musejí vyplývat z odlišných *domácích* příčinných faktorů v dotčených zemích? A není potom jasné, že za přetrvávání extrémní chudoby jsou odpovědné lokální příčiny?

Jakkoliv často opakované a dobře přijímané, je toto zdůvodnění chybné. Liší-li se národní ekonomické trajektorie, jistě zde musí působit lokální faktory (specifické pro danou zemi), které tuto odlišnost vysvětlují. Z toho však neplyne, že globální faktory nehrají v tomto vysvětlení žádnou roli. Můžeme to znázornit na analogickém případu. Mezi studenty v jedné třídě mohou existovat velké rozdíly ve výkonu. Ty musí vyplývat z faktorů specifických pro jednotlivé studenty. Ovšem stále z toho neplyne, že tyto „lokální" faktory plně vysvětlují výkon celé třídy. Kvality učitele a učebny, vyučovací časy, materiály ke čtení, knihovny a ostatní „globální" faktory mohou rovněž hrát důležitou roli. Dramatické kontrasty mezi úspěchem a selháním, jak mezi studenty, tak mezi málo rozvinutými zeměmi, nedokazují, že by globální faktory neměly kauzální dopady. V prvním případě mohou takové globální faktory významně ovlivnit celkový pokrok třídy; mohou ovlivnit tento pokrok tím, že různě odpovídají potřebám a zájmům různých studentů; a mohou také ovlivnit zvláštní faktory jednotlivých studentů, jako když rasistický nebo sexistický učitel způsobí nebo prohloubí motivační nedostatky u svých černých studentů či studentek. Analogicky k těmto třem možnostem mohou globální institucionální faktory ovlivnit celosvětový vývoj extrémní chudoby.

Demonstrací běžné chyby v úsudku se ovšem ještě téma neuzavírá. Dramatické rozdíly v národních trajektoriích rozvoje chudoby nedokazují, že rozhodnutí týkající se podoby globálního institucionálního uspořádání

mají významný vliv na celosvětový vývoj extrémní chudoby. Ale existuje tento vliv? Ve skutečnosti lze těžko o jeho existenci pochybovat. V moderním světě je provoz mezinárodních, a dokonce i vnitrostátních ekonomických transakcí hluboce založen v propracovaném systému smluv a konvencí týkajících se obchodu, investic, úvěrů, patentů, autorských práv, obchodních značek, dvojího zdanění, pracovních standardů, ochrany prostředí, využívání podmořských zdrojů a mnoha dalších. Tyto rozličné aspekty současného globálního institucionálního řádu materializují velmi specifická rozhodnutí týkající se jeho podoby, rozhodnutí, jež jsou činěna v rozsáhlém prostoru alternativních možností. Nelze věřit, že by všechna tato možná alternativní rozhodnutí způsobila tentýž vývoj v celkovém výskytu a geografickém rozložení extrémní chudoby. Diskuse této otázky bude následně pokračovat v dalším oddíle a dále v pododdíle nazvaném „Třetí cesta".

Panglosovský pohled na současný globální řád

Přijmeme-li myšlenku, že způsob, jakým strukturujeme světovou ekonomiku, ovlivňuje vývoj světové chudoby, získá na zajímavosti otázka relativního dopadu současného globálního institucionálního řádu na extrémní chudobu. Často se v této souvislosti tvrdí, že žijeme v nejlepším ze všech možných světů: že současný globální řád je optimální nebo téměř optimální v odstraňování chudoby.

Pochybnost o tomto nároku z pozice zdravého rozumu může být převedena v odporující hypotézu, a to ve čtyřech krocích. Za prvé, odstraňování extrémní chudoby není jediným zájmem, ke kterému přihlížejí ti, kdo vyjednávají podobu dílčích aspektů globálního institucionálního řádu. Všichni tito vyjednavači budou pravděpodobně přihlížet k zájmům svých vlád na politickém

úspěchu na domácí scéně a také, částečně v důsledku toho, k zájmu svých krajanů na ekonomické prosperitě. Za druhé, přinejmenším v případě vyjednavačů z bohatších zemí nejsou tyto „nacionalistické" zájmy (jemně řečeno) v dokonalém souladu se zájmem na odstraňování globální chudoby. Jednotlivá rozhodnutí při vyjednávání o podobě globálního řádu, která jsou nejlepší pro vlády, firmy nebo občany bohatých zemí, nebývají vždy nejlepší pro odstraňování extrémní chudoby v jiných částech světa. Za třetí, v případě takových konfliktů dají vyjednavači z bohatých zemí (takto instruováni) přednost zájmům své vlády, firem a občanů před zájmy globálních chudých. Za čtvrté, bohaté země využívají toho, že mají velký náskok ve vyjednávací síle a expertíze. S pouhými 15,7 % světové populace mají vysokopříjmové země 79 % světového příjmu[22] a mohou si díky tomu vynutit vysokou cenu za přístup na své obrovské trhy. Převaha ve vyjednávací síle a expertíze umožňuje bohatým zemím a jejich vyjednavačům odchýlit podobu globálního řádu od toho řádu, který by byl nejlepší pro odstranění chudoby, a lépe jej přizpůsobit zájmům vlád, firem a občanů bohatých zemí. Tyto čtyři kroky vedou ke kontra-hypotéze z pozice zdravého rozumu: můžeme očekávat, že podoba globálního institucionálního řádu odráží sdílené zájmy vlád, firem a občanů bohatých zemí spíše než zájem na odstranění globální chudoby, pokud se tyto zájmy octnou ve vzájemném sporu.

Pravdivosti této odporující hypotézy je doložena řadou důkazů. Současná pravidla hry nahrávají bohatým zemím, když jim dovolují ochraňovat nadále své trhy pomocí kvót, tarifů, opatření proti dumpingu, pomocí exportních úvěrů a dotací domácím výrobcům takovými cestami, kterým chudé země nesmějí, nebo si nemohou dovolit konkurovat.[23] Další důležité příklady zahrnují úpravu zahraničních investic a práv na duševní vlastnictví ze strany Světové obchodní organizace, jako je Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví z roku 1995, jejíž obsah a dopady jsou podrobně analyzovány.[24]

Takto asymetrická pravidla zvyšují podíl z globálního ekonomického růstu pro bohaté, a snižují jej pro

[22] *World Development Report 2007*, c.d., s. 289.

[23] Bývalý hlavní ekonom Světové banky Nick Stern ve svém projevu nazvaném „Cutting Agricultural Subsidies" řekl, že v roce 2002 daly bohaté země 300 miliard dolarů jenom na exportní podpory pro zemědělské produkty, čili zhruba šestinásobek své celkové rozvojové pomoci. Kupříkladu každá kráva obdrží roční podporu 2700 dolarů v Japonsku a 900 dolarů v Evropě – daleko více, než je roční příjem většiny lidí. Také zmínil protekcionistické akce proti dumpingu, byrokratické uplatňování bezpečnostních a hygienických standardů a tarify a kvóty na dovoz textilu jako bariéry vývozu z chudých zemí: „Každé pracovní místo v textilní výrobě zachráněné těmito opatřeními v průmyslových zemích stojí okolo 35 pracovních míst v tomto odvětví v nízko-příjmových zemích." Obzvláště kritický byl Stern ke vzrůstajícím tarifům – které jsou nejnižší na nezpracované suroviny a prudce rostou s každým stupněm zpracování a přidané hodnoty –, neboť podlamují zpracovatelský průmysl a zaměstnanost v chudých zemích a pomáhají tak odsoudit Ghanu a Pobřeží Slonoviny k vývozu nezpracovaných kakaových bobů, Ugandu a Keňu k vývozu surové kávy a Mali a Burkina Faso k vývozu surové bavlny. Podle jeho odhadu by úplné odstranění ochrany zemědělství a exportních podpor bohatými zeměmi zvýšilo vývoz zemědělských plodin a potravin z nízko- a středně-příjmových zemí o 24% a celkový roční příjem v zemědělských oblastech o asi 60 miliard dolarů (zhruba tři čtvrtiny globálních chudých žijí v zemědělských oblastech).

[24] UNDP, *Human Development Report 2001*. New York, Oxford University Press 2001 (5. kap.); Correa, C., *Intellectual Property Rights, the WTO and Developing Countries: The TRIPs Agreement and Policy Options*. London, Zed Books 2000; Juma, C., Intellectual Property Rights and Globalization: Implications for Developing Countries. *Science, Technology and Innovation Discussion Paper No. 4*. Harvard Center for International Development, 1999; Watal, J., Access to Essential Medicines in Developing Countries: Does the WTO TRIPS Agreement Hinder It? *Science, Technology and Innovation Discus-*

chudé, jestliže tyto podíly srovnáme se situací, v níž by vládla symetrická pravidla svobodné a otevřené soutěže. Asymetrie v pravidlech následně posiluje právě tu nerovnost, ze které plyne možnost vlád bohatých zemí tuto asymetrii nastolovat. Branko Milanovic[25] informuje o tom, že reálné příjmy nejchudších 5 % světové populace klesly v letech 1988–1993 o 20 % a v období 1993 až 1998 o dalších 23 %, zatímco globálně se reálný důchod na hlavu v těchto obdobích zvýšil o 5,2 %, respektive o 4,8 %. V letech 1988–1998 se zvýšil Giniho koeficient nerovnosti mezi lidmi globálně z 62,2 na 64,1 a Theilův koeficient ze 72,7 na 78,9.[26] Všechny tyto statistické ukazatele převádějí příjmy na paritu kupní síly (PPP), která problematicky[27] násobí příjmy v chudých zemích zpravidla třikrát až šestkrát. Takto vyhodnocena je příjmová nerovnost mezi horními a spodními 10 % lidské populace 71:1 v roce 1998, zatímco podle tržních směnných kurzů je tatáž nerovnost 320:1.[28]

Jeho zjištění můžeme potvrdit a doplnit dalšími daty. Podle údajů Světové banky rostl reálný hrubý národní důchod na hlavu v PPP (v současných mezinárodních dolarech) ve vysokopříjmových zemích OECD v období globalizace 1990–2001 o 53,5 %: z 18 740 dolarů v r. 1990 na 28 761 dolarů v r. 2001 (a dále na 33 622 dolarů v r. 2005[29]). Interaktivní software Světové banky[30] lze použít k výpočtu, jak se v tomtéž období dařilo chudší polovině lidstva podle jejích reálných (podle inflace a PPP přepočtených) spotřebních výdajů. Zde jsou nárůsty pro vybrané percentily odshora dolů:

+20,4 % pro 50. percentil (medián)
+21,0 % pro 45. percentil
+21,1 % pro 40. percentil
+20,0 % pro 35. percentil
+18,7 % pro 30. percentil
+17,2 % pro 25. percentil
+15,9 % pro 20. percentil
+14,4 % pro 15. percentil
+12,9 % pro 10. percentil
+11,9 % pro 7. percentil
+10,4 % pro 5. percentil
+6,6 % pro 3. percentil
+1,0 % pro 2. percentil
–7,3 % pro 1. (nejchudší) percentil.

Tendence je zcela zřetelná: globální chudí se nepodílejí proporčně na globálním ekonomickém růstu. Tento vzorec je dále potvrzen vývojovými daty týkajícími se podvýživy a chudoby. Počet podvyživených lidí každoročně oznamovaný Rozvojovým programem OSN setrvává na 800 milionech, a přitom v současnosti představuje 830 milionů[31] – i přesto, že řady podvyživených jsou každoročně ztenčovány miliony úmrtí plynoucích z chudoby. Za léta 1987–2001 uvádějí Chen a Ravallion[32] sedmiprocentní pokles v počtu lidí žijících za méně než jeden dolar, ale proti tomu nárůst o 10,4 % lidí žijících za méně než dva dolary.

sion Paper No. 8, Harvard Center for International Development, 2000; Pogge, T., Human Rights and Global Health: A Research Program. In: Barry, Ch./Pogge, T. (eds.), *Global Institutions and Responsibilities*. Oxford, Blackwell 2005.

[25] Milanovic, B., *Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality*. Princeton, Princeton University Press 2005, s. 108.

[26] Tamtéž, s. 112.

[27] Reddy, S./Pogge, T., How *Not* to Count the Poor, c.d.

[28] Milanovic, B., *Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality*, c.d., s. 107–108.

[29] Podle devdata.worldbank.org

[30] Na adrese: iresearch.worldbank.org/PovcalNet/jsp/index.jsp, 23. 11. 2007.

[31] UNDP, *Human Development Report 2006*, c.d., s. 174.

[32] Chen, S./Ravallion, M., How Have the World's Poorest Fared since the Early 1980's?, c.d., s. 153.

S pokračujícím rostoucím zaostáváním globálních chudých roste též jejich marginalizace a jejich zájmy jsou ignorovány v národním i mezinárodním rozhodování. Sto či dvě stě dolarů kupní síly za rok neupoutá mnoho pozornosti mezinárodních vyjednavačů, když jsou příjmy na hlavu v bohatých zemích sto padesátkrát až třistakrát vyšší. A chudé africké země nejsou příliš zajímavé, když souhrnný hrubý národní důchod šestadvaceti z nich – reprezentujících přes 400 milionů obyvatel – nedosahuje ročního obratu největších světových firem.

Narůstající příjmové nerovnosti se akumulují do ještě větších nerovností v bohatství. Současná studie institutu WIDER[33] pro rok 2000 odhaduje, že spodních 50 % světové dospělé populace vlastnilo dohromady 1,1 % globálního bohatství, zatímco horních 10 % vlastnilo 85,1 %, a nejbohatší 1 % pak 39,9 %. Autoři zdůrazňují, že jejich studie může stále ještě podceňovat globální majetkovou nerovnost, neboť ti zcela nejbohatší – a pouze několik světových miliardářů samotných vlastní 1,7 % globálního bohatství domácností – nebývají ve studiích domácností zahrnuti.[34]

[33] Davies, J. B./Sandstrom, S./Shorrocks, A./Wolff, E. N., *The World Distribution of Household Wealth*. WIDER, December 5, 2006, appendix 1, tabulka 10a.

[34] Tamtéž, s. 31. Podle mnoha ekonomů jsou taková srovnání zavádějící, a měla by být prováděna v přepočtu na paritu kupní síly, čímž by se poměr snížil asi čtyřikrát. Ovšem tržní směnné poměry jsou adekvátní pro posouzení vlivu (vyjednávací síly a expertízy), který mohou jednotlivé strany uplatňovat. Také jsou odpovídajícím měřítkem pro posouzení *nevyhnutelnosti* chudoby. Pro srovnávání životní úrovně se sice skutečně nehodí; ale model PPP podle obecného spotřebního koše je také problematický při posouzení této úrovně u lidí s velmi nízkými příjmy, poněvadž vzorec spotřebních výdajů velmi chudých se velice liší od mezinárodního vzorce spotřebních výdajů, na kterém je model PPP založen. Použitím PPP ve skutečnosti říkáme, že chudí na tom nejsou o tolik hůře, neboť tam, kde žijí, jsou služby tak laciné. Ovšem oni z této nízké ceny práce jako spotřebitelé neprofitují, neboť všechny jejich nuzné

Tato fakta a čísla musí stačit k odmítnutí panglosovského názoru: současná podoba globálního řádu není optimální pro odstraňování chudoby, a ani zdaleka se tomu neblíží. Lépe by tato hodnota byla naplňována, pokud by například nejchudší země obdržely finanční podporu na najmutí prvotřídních expertů, kteří by jim pomohli artikulovat jejich zájmy v jednáních WTO, na udržování misí u WTO v Ženevě, na podávání stížností u WTO a na zvládnutí hromady regulací, které musejí zavádět. Cíli odstraňování chudoby by také více prospělo, kdyby tyto země čelily menším omezením a překážkám vývozu do bohatých zemí: roční ztráta 700 miliard dolarů v exportních příležitostech kvůli protekcionismu bohatých států[35] představuje 10 % hrubého národního důchodu všech méně rozvinutých zemí dohromady. A stejně tak by tohoto cíle bylo spíše dosahováno tehdy, kdyby chudé země nemusely platit za přístup na trhy miliardy v rentách firmám bohatých zemí za používání jejich „duševního vlastnictví", a kdyby smlouva o WTO zahrnovala globální minimální mzdu a minimální regulaci pracovních hodin a pracovních podmínek, aby tak bojovala proti současné „soutěži až na dno sil", v níž se chudé země usilující o zahraniční investice vzájemně přebíjejí v nabídce stále vykořisťovatelnější a zneužívatelnější pracovní síly. Odstranění chudoby by rovněž prospělo, kdyby Konvence o námořním právu zaručila chudým zemím podíl z hodnoty surovin vytěžených z mořského dna[36] a kdyby byly bohaté země

prostředky padnou na základní nezbytnosti. K dalším podrobnostem viz Reddy, S./Pogge, T., How *Not* to Count the Poor, c.d.

[35] UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), *Trade and Development Report 1999*. New York, UN Publications 1999.

[36] Viz Pogge, T., *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Cambridge, Polity Press 2002, s. 125–126.

nuceny platit za negativní externality uvalené na chudé: za znečištění vytvářené po mnoho desetiletí a jeho dopady na životní prostředí a klima, za rychlé znehodnocování přírodních zdrojů, za příspěvek našich sexuálních turistů k epidemii AIDS v Asii a za násilí způsobené jak naší poptávkou po drogách, tak naší válkou proti drogám.

Příkladů by mohlo být mnohonásobně více. Ale již je myslím jasné, že existují reálné úpravy současného globálního řádu, které by dramaticky omezily celosvětový výskyt extrémní chudoby, hluboko pod aktuální závratné hodnoty. Tento řád zkrátka pro odstraňování chudoby optimální *není*.

Je současný globální řád pouze méně výhodný pro chudé, než by mohl být?

S tím, jak se první dvě linie obhajoby ukázaly být neudržitelné, obrací se pozornost ke třetí: lze snad říci, že ačkoli je globální institucionální řád zřetelně a silně suboptimální v odstraňování chudoby, přesto sám o sobě globálním chudým neškodí, a tudíž neporušuje jejich lidská práva? Věnujme se nyní této třetí námitce, která je výzvou pro mé pojetí.

Tato výzva je obzvláště významná, pokud přijmeme – jako já zde – úzké pojetí porušování lidských práv, podle něhož mohou být lidé odsouzeni za porušování lidských práv jedině tehdy, když *aktivně* způsobují nedostatečné naplnění lidských práv, porušením *negativní* povinnosti. S odvoláním na toto úzké pojetí mohou země utvářející a prosazující současný globální řád argumentovat takto: je pravda, že výskyt extrémní chudoby je hojnější za současného režimu, než by byl v některé z jeho popsaných variant, které by pro globální chudé vytvořily nebo vylepšily přístup k lékům a vakcínám, základnímu vzdělávání, školním obědům, k bezpečné dodávce vody a kanalizaci, bydlení, elektrárnám a rozvodným sítím, bankovním službám a mikrokreditu, silnicím, železnicím a komunikačním kanálům a k exportním příležitostem pro rozvojový svět. Ovšem z tohoto neplyne, že existující globální řád extrémní chudobu a z ní plynoucí úmrtí *působí*, že někomu *škodí*, někoho *zabíjí*, nebo že *porušuje* lidská práva. Struktura tohoto řádu pouze lidem nedostatečně prospívá, nechrání lidský život natolik, nakolik by mohla. A totéž lze říci o rozhodnutí prosazovat existující globální institucionální řád namísto nějaké alternativy, která by chudobu potírala více: toto rozhodnutí nepůsobí extrémní chudobu nebo z ní plynoucí úmrtí lidí, neporušuje lidská práva přímým ubližováním lidem a jejich zabíjením. Pouze jim nedokáže prospívat a jejich smrti zabraňovat. Nanejvýš kolektivně (a také individuálně) selháváme ve snaze učinit vše, co je možné k naplnění lidských práv.

Tato třetí obranná strategie odkazuje na cosi jako rozlišení mezi činy a opomenutími. Jejím cílem je minimalizovat morální závažnost rozhodnutí bohatých zemí prosazovat aktuální globální řád spíše než alternativy, které předvídatelně více chrání před chudobou. Toto rozhodnutí je kvalifikováno jako pouhé opomenutí. V současné době jsou významné státy jednoznačně aktivní při formulování takových globálních ekonomických pravidel, jaké samy chtějí, v tlaku na jejich přijímání a při jejich vynucování. To je nepopiratelné. Aby tato obranná strategie byla věrohodná, musí aplikovat rozlišení mezi činy a opomenutími na jiném místě: ne na vztah silných vlád vůči globálním pravidlům, ale na vztah těchto pravidel k extrémní chudobě. Je třeba prokázat, že pravidla řídící světovou ekonomiku pouze pasivně selhávají v zabránění extrémní chudobě a v ochraně lidí před újmou, a ne že aktivně způsobují extrémní chudobu, a tak lidem škodí a zabíjejí je.

Rozlišení mezi skutky a opomenutími je dosti složité již při jeho aplikaci na jednání individuálních a kolektivních aktérů. Uplatnění této distinkce na sociální instituce a pravidla je na první pohled matoucí. Pokud v nějakém systému pravidel dochází k většímu počtu předčasných úmrtí, než k jakému by došlo při jeho reálné alternativě, můžeme říci, že v tomto systému dochází ke zbytečným úmrtím. Ale jak můžeme tato zbytečná úmrtí rozlišit na ta, která současný systém *působí*, a na ta, kterým pouze *nedovede zabránit*? Prozkoumejme tři cesty, kterými lze tuto obrannou strategii rozvinout.

První cesta: zavádění výchozích srovnání

Zdánlivě empirická otázka, zda „globalizace" škodí nebo prospívá globálním chudým, hraje důležitou roli ve veřejných debatách o současném globálním řádu a konkrétně o smlouvách Světové obchodní organizace, úloze Mezinárodního měnového fondu, Světové banky, G7/G8 a Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). Škoda a prospěch jsou komparativní pojmy a zahrnují též představu, za jaké situace jsou na tom lidé lépe, nebo hůře. Co je však tím výchozím bodem, se kterým má být současný úděl globálních chudých srovnáván? Jaký je alternativní úděl, ve srovnání s nímž si pohoršili (a tedy byli poškozeni), nebo polepšili (a tedy měli z globalizace prospěch)?

Ve většině případů se veřejné debaty točí kolem otázky, jestli celosvětově extrémní chudoba vzrůstá, nebo naopak klesá od doby, kdy na konci osmdesátých let začal proces globalizace. Tato otázka je vášnivě probírána a přináší nezanedbatelná kariérní ocenění pro ekonomy přinášející dobrou zvěst o mizející chudobě.

Avšak tato debata je irelevantní pro morální posouzení globalizačního procesu, ztělesněného v rámci WTO,

který vlády rozvinutého Západu uvalily na svět. Jádro morální obžaloby, která je před námi, spočívá v tom, že vlády prosazováním globálního institucionálního řádu, v němž přetrvávají excesy extrémní chudoby a úmrtí, k nimž vede, porušují lidská práva mnoha chudých lidí. Věrohodnost této obžaloby není dotčena ani vzestupem, ani ústupem extrémní chudoby. Pro lepší nahlédnutí lze zvážit srovnatelné žaloby: otrokářské společnosti poškozovaly zotročené a porušovaly jejich lidská práva, nacisté porušovali lidská práva těch, které zatkli a zabili ve svých koncentračních táborech. Tyto žaloby nelze odstranit poukazem na klesající míru viktimizace (bylo zotročeno nebo zabito méně lidí než v předcházejícím roce). Samozřejmě, že výrazy „újma" a „prospěch" jsou někdy adekvátně použity s implicitním odkazem na dřívější stav věcí. Ale v našem případě je takový historický výchozí bod irelevantní. Neboť i kdyby byla pravda, že dnes není ve světě takové množství extrémní chudoby jako před 15 lety (k tomu však viz data v předcházejících oddílech), nemůžeme z toho vyvozovat, že současný globální řád *prospívá* (v morálním smyslu slova) globálním chudým. Tímto závěrem bychom bez důkazu označili situaci před 15 lety jako adekvátní počáteční bod, ve kterém nebyla působena žádná újma. Nelze odmítnout tvrzení, že USA porušovaly lidská práva černých otroků v padesátých letech 19. století poukazem na to, že těchto otroků bylo méně nebo že na tom byli lépe než v předcházejících desetiletích. Stejně tak tvrzení, že prosazování současného globálního řádu porušuje lidská práva lidí, kteří v něm žijí a příliš často také umírají kvůli extrémní chudobě, nelze prostě odstranit poukazem na jejich klesající počty.[37]

Stejně neprůkazná jako takováto *diachronická* srov-

[37] Pogge, T., Severe Poverty as a Violation of Negative Duties. *Ethics and International Affairs*, 19, 2005, 1, s. 55–58.

nání jsou *konjunktivní*[38] srovnání s nějakým historickým východiskem. I kdyby byla pravda, že současný režim WTO nezpůsobuje tolik extrémní chudoby, jako by tomu nyní bylo v případě, že by pokračoval předchozí režim (GATT), nemůžeme z toho vyvozovat, že současný globální institucionální řád (v morálně relevantním smyslu) prospívá globálním chudým. Tento závěr by však výskyt extrémní chudoby v době platnosti smlouvy GATT zcela neprůkazně pokládal za adekvátní výchozí bod, ve kterém nedocházelo k žádné relevantní újmě chudým. Podle stejné logiky by byla v Barmě barmskému lidu prospěšná vojenská junta za generála Than Šwe, stačilo by pouze prokázat, že se místní lidé mají lépe, než kdyby byl stále u moci jeho předchůdce generál U Nei Win. A stejně bychom dospěli k závěru, že zákony Jima Crowa[39] neškodily Afroameričanům na jihu USA, protože na tom byli lépe, než kdyby přetrvávalo otrokářství.

Někdy je výchozím bodem konjunktivních srovnání doba dávno minulá. Tak se například tvrdí, že dnešní život Afričanů není horší, než by byl v případě, že by nikdy nedošlo k podstatným kontaktům s lidmi odjinud. Můžeme odpovědět otázkou: Do jaké míry je možné znát fakta o tak vzdálené alternativní historii? A také můžeme opět zpochybnit morální relevanci tohoto hypotetického východiska trvající vzájemné izolace: pokud by dějiny světa proběhly bez kolonizace a otrokářství, *možná* by dnes byli bohatí lidé v Evropě a velmi chudí v Africe. Ale byli by to zcela odlišní lidé a zcela odlišné lidské populace, než tam žijí dnes, neboť jsou velmi hluboce ovlivněni a zjizveni nedobrovolným střetnutím svého světadílu s evropskými dobyvateli. Proto nemůžeme hladovějícím Afričanům říkat, že i kdyby ke zločinům kolonialismu nikdy nedošlo, přesto by *oni* hladověli, kdežto *my* bychom žili v blahobytu. Bez těchto zločinů by totiž neexistovala současná radikální nerovnost spočívající v tom, že *jedni* lidé jsou blahobytní a *druzí* extrémně chudí.

Podobnou úvahou rovněž zamítneme morální relevanci konjunktivního srovnání s *hypotetickým* výchozím bodem – příkladem může být tvrzení, že v nějakém fiktivním přirozeném stavu by zemřelo ještě větší množství lidí ještě bídnější smrtí než v tomto světě, v takovém, jaký jsme si ho udělali. Proti tomu lze namítnout, že je mnoho různých způsobů jak popsat „přirozený stav", přičemž není jasné, na základě čeho vybrat z literatury, která tyto popisy nabízí a diskutuje, jedno určení, které jediné by morálně odpovídalo. Sotva by navíc *jakýkoli* koherentně popsatelný přirozený stav na této planetě mohl soupeřit s naší globalizovanou civilizací, která platí za chudobu stálou daň 18 milionů předčasných úmrtí ročně.[40] Nemůže-li být žádný takový přirozený stav popsán, pak nelze tvrdit, že současný globální řád prospívá globálním chudým tím, že ve srovnání s přirozeným stavem omezuje extrémní chudobu. A konečně by bylo stále nutné ukázat, jak je tvrzení, že někteří lidé dnes trpí újmou, vyvráceno poukazem na jejich ještě horší živobytí v přirozeném stavu. Pokud by takový argument uspěl, neznamenalo by to, že osoba nebo skupina někomu škodí pouze tehdy, pokud ho sráží pod úroveň přirozeného stavu? Jestliže tedy neškodíme 2,735 miliardám lidí, které udržujeme v extrémní chudobě, pak ani otrokářství neškodilo otrokům, pokud na tom nebyli hůře, než by lidé byli v uvažovaném přirozeném stavu.

[38] Ve smyslu podmiňování: „kdyby tomu bylo jinak, než tomu skutečně dnes je"; pozn. překl.

[39] Viz http://www.nps.gov/archive/malu/documents/jim_crow_laws.htm, 31. 10. 2007.

[40] Viz Pogge, T., *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, c.d., s. 136–139.

Srovnání, která pracují s výchozím bodem, tak neposkytují dobrý základ pro popření tvrzení, že současný globální institucionální řád porušuje lidská práva těch, kteří jsou v něm zbídačováni – a stejně tak neposlouží ani k obhajobě jakéhokoli institucionálního schématu před obžalobou z porušování lidských práv. Připomeňme si například první desetiletí existence Spojených států amerických, kdy muži navrhli a prosadili institucionální řád velmi znevýhodňující ženy. Tvrzení, že prosazení tohoto řádu porušovalo lidská práva žen, nemůže být vyvráceno diachronickým srovnáním s dřívějším stavem žen, se stavem za britské vlády. A ani konjunktivním srovnáním, v jakém stavu by ženy žily za pokračující britské vlády nebo v přirozeném stavu. Na čem zde záleží, je, zda prosazení tohoto institucionálního řádu předvídatelně vedlo k velkým břemenům pro ženy, kterým bylo možno se rozumně vyhnout zavedením rovnějšího institucionálního rozvrhu.[41]

Druhá cesta: odvolávání se na souhlas globálních chudých

Dalším běžným způsobem popírání toho, že současný globální institucionální řád chudým škodí a porušuje jejich lidská práva, je odkazovat na starobylé pravidlo *volenti not fit iniuria* – ten, kdo souhlasí, netrpí bezpráví. Osoba zneužívající fyzicky jinou osobu jí v morálně relevantním smyslu neškodí, pokud dostala předem souhlas k takovému zacházení, například pro peníze nebo pro masochistické potěšení. Podobně sociální řád, ve kterém přetrvává extrémní chudoba, neubližuje chudým, pokud předem souhlasili s jeho zavedením. A souhlasili s ním zcela nepochybně! Členství ve WTO je dobrovolné. Poněvadž se chudí sami připojili k pravidlům ve stávající podobě, nemůže být jejich zavedení charakterizováno jako ublížení.

Tato argumentační linie je zcela popřena čtyřmi vzájemně nezávislými úvahami. Za prvé, dovolávání se souhlasu může odvrátit žalobu za porušování lidských práv pouze tehdy, pokud jsou dotyčná lidská práva zcizitelná, konkrétně pokud je lze suspendovat osobním souhlasem. Ovšem podle toho, jak se morální a legální lidská práva běžně chápou, je takto suspendovat nelze: osoby se nemohou zříci svých lidských práv na osobní svobodu, politickou participaci, svobodu slova nebo svobodu od mučení. Osoby mohou slíbit, například náboženskou přísahou, že budou někomu sloužit, zdrží se hlasování ve volbách nebo že budou mlčet. Ovšem kdekoli jsou lidská práva respektována, nejsou takové sliby právně vymahatelné, a nevedou tudíž k suspendování dotyčných práv. Existují různé důvody pro pojímání lidských práv tímto způsobem: osoba se v čase proměňuje, a její pozdější Já může mít zásadní zájem zbavit se vpravdě hrozných břemen, které riskovalo nebo si způsobilo její dřívější Já. Navíc sama možnost uvalit taková břemena na budoucí osobu je znevýhodňující i pro osobu dřívější tím, že povzbuzuje různé „lovce", aby vylákali souhlas s jejich uvalením přímou manipulací nebo prostřednictvím okolností – například vmanévrováním do životu nebezpečné situace, ze které ji potom zachrání za cenu trvalého zotročení.[42] Potlačovatelé lidských práv konečně uvalují závažná břemena také na třetí osoby, které budou (více či méně přímo) zatíženy výslednou nouzí těchto zotročených, mučených nebo hladovějících lidí.

Za druhé, i kdybychom pokládali lidská práva na základní nezbytnosti za suspendovatelná, odkaz na dob-

[41] Viz Pogge, T., Severe Poverty as a Violation of Negative Duties, c.d., s. 61.

[42] Pogge, T., *Realizing Rawls*. Ithaca, Cornell University Press 1989, s. 49–50.

rovolné zřeknutí se jich nemůže ospravedlnit těžké zbídačení dětí, jejichž zastoupení mezi oběťmi extrémní chudoby, včetně jejích důsledků, je nepoměrně větší (viz pozn. 11). Ze zhruba 18 milionů úmrtí na následky chudoby ročně připadá 10,6 milionu na děti do pěti let věku.[43] Chce snad skutečně někdo tvrdit, že tyto malé děti souhlasily s naším globálním řádem – nebo že je kdokoli oprávněn odsouhlasit jejich hrozný úděl za ně? Jestliže přijmeme fakt, že současný globální řád s sebou předvídatelně nese značné nedostatky při odstraňování extrémní chudoby dětí, nemůže být tvrzení o jeho porušování lidských práv odmítnuto žádným myslitelným odkazem na souhlas dotčených.

Za třetí, většina zemí s extrémně chudým obyvatelstvem nebyly a nejsou skutečně demokratické. Například vstup Nigérie do WTO 1. ledna 1995 byl proveden jejím vojenským diktátorem Sani Abachou; ve stejný den do WTO vstoupil Myanmar vedený svou proslulou juntou – Státní radou pro obnovu zákona a pořádku; za Indonésii rozhodl v tentýž den Suharto; 5. března 1995 vstoupilo Zimbabwe vedené Robertem Mugabem; a Zair (od té doby přejmenovaný na Kongo) vstoupil 27. března 1997 pod vedením diktátora Mobutu Sese Seka. Tito vládci se vstupem souhlasili – pravděpodobně z dobře promyšlených důvodů. Dává však úspěch v podřízení lidí své vládě silou zbraní těmto masovým vrahům právo, aby si osobovali souhlas těch, které utlačují? Dává *nám* jejich úspěch právo brát jejich podpisy jako souhlas obyvatel těchto zemí? Jakýkoli věrohodný pojem souhlasu musí vést k záporné odpovědi. Nemůžeme odmítnout stížnost těch, kdo nyní trpí extrémní chudobou,

[43] UNICEF (United Nations Children's Fund), *The State of the World's Children 2005*. New York, UNICEF 2005, na rubu přední obálky. Též na www.unicef.org/publications/files/SOWC_2005_(English).pdf (23. 10. 2007).

jako neplatnou, jen tím, že, poukážeme na předcházející souhlas jejich vládce, když tento vládce sám postrádal jakékoli morální oprávnění k souhlasu v jejich jménu.

Za čtvrté, pokud velmi chudí lidé dávali a i nyní dávají svůj souhlas – v odpovídajícím demokratickém procesu – konkrétnímu globálnímu institucionálnímu uspořádání, je přesto ospravedlňující síla takového souhlasu oslabena, pokud je vynucován. Tak je pochybné, že by odebrání veškerého vašeho majetku mohlo být ospravedlněno souhlasem vyřčeným v situaci, kdy byl jedinou možností, jak uprchnout z potápějící se lodi. Pochopitelně je lepší být bez halíře než mrtvý, a v tomto smyslu byl váš souhlas racionální. Ale zůstává poskvrněn faktem, že jste neměli žádnou reálnou alternativu.

Ospravedlňující síla souhlasu daného v krizové situaci je ještě menší, pokud je tato krize částečně způsobena těmi, jejichž jednání má souhlas ospravedlnit. Způsobil-li například vaši námořní nehodu váš rádoby zachránce, má váš souhlas s odevzdáním všeho vašeho majetku v případě záchrany ještě pochybnější ospravedlňující hodnotu. Aby se chudé země mohly rozvíjet, musejí obchodovat. V režimu WTO nemají férové obchodní příležitosti; ale obchodní příležitostí zemí, které nepřistoupí, budou omezeny ještě závažněji. Jakákoli chudá země je nucena k rozhodnutí, zda vstoupit do WTO na pozadí dalších pravidel, kterým uniknout nemůže a které činí odmítnutí extrémně nákladným. Jedním takovým pravidlem je, že lidé a firmy v chudých zemích nemohou volně nabízet své výrobky a služby lidem v bohatých zemích. Toto pravidlo umožňuje bohatým zemím vynutit si cenu za – jakkoli omezený – přístup na své trhy, který jsou připraveny nabídnout. Částí této ceny je, že musejí být respektována a vynucována práva firem z bohatých zemí na duševní vlastnictví. Vlády chudých zemí musí vybírat rentu pro tyto firmy, a tak zvedat

cenu léčiv pro vlastní obyvatele. Zaplatit tuto cenu je sice pro chudé země vzhledem k jejich kritické situaci rozumné. Tato krize je však způsobena pravidlem uvaleným jednostranně bohatými zeměmi, bez jakéhokoli souhlasu chudých.

Může se zdát, že takové pravidlo je natolik přirozené a zjevné, že jakákoli krize z něj plynoucí nemůže být připsána těm, kdo ho prosazují: jistě, každá země je oprávněna omezit přístup na své území a trhy podle svého přání, bez ohledu na ekonomické dopady pro cizince. Ovšem není tomu tak dávno, co bohaté země prohlašovaly za přirozený a zjevný pravý opak, například když s použitím síly trvaly na svém právu prodávat opium do Číny.[44] A nárokované právo USA, Kanady, Austrálie a Nového Zélandu vylučovat cizince ze svých území a trhů je dále oslabováno způsobem, jakým jich současní obyvatelé v minulých staletích nabyli.

V této souvislosti si zaslouží zmínku další běžný omyl, který je často uváděn na obhajobu *statu quo*. Jak ukazuje důkladný empirický výzkum, země, které přijaly nová globální pravidla, jsou na tom ekonomicky lépe než ty, které je nepřijaly. To je bráno jako důkaz, že tato pravidla chudým zemím prospívají. Mylnost této úvahy se projeví, jestliže zvážíme analogický závěr. Předpokládejme, že by empirický výzkum v roce 1940 prokázal, že malé evropské státy kolaborující s fašistickou aliancí jsou na tom lépe než ty ostatní. Lze to pokládat za důkaz, že hegemonie fašistické aliance byla pro malé evropské státy prospěšná? –

[44] Kolem poloviny 19. století vedla Velká Británie a ostatní západní mocnosti sérii „opiových válek" proti Číně. První z invazí byla zahájena v roce 1839, když čínské úřady v Kantonu (Guangzhou) zabavily a spálily opium nelegálně dovezené zahraničními obchodníky (viz www.druglibrary.org/schaffer/heroin/opiwar1.htm, 23. 10. 2007).

Samozřejmě, že nelze. Takový závěr by zaměnil dvě otázky. Za prvé, je *vzhledem k* hegemonii fašismu na evropském kontinentu pro malé státy lepší s ním kooperovat, či nikoliv? A za druhé, je tato hegemonie fašismu v kontinentální Evropě sama o sobě prospěšnější pro malé evropské státy, řekněme ve srovnání s hypotetickou hegemonií parlamentních demokracií? Jakkoli je v tomto případě mýlka zjevná, je její analogie donekonečna opakována v současných debatách o globalizaci, ve kterých mnozí nedovedou rozeznat dvě podobné otázky. Za prvé, je *vzhledem k* hegemonii bohatých zemí a jejich pravidel a organizací (WTO, Světové banky, MMF, OECD, G7) pro chudou zemi prospěšnější spolupráce, nebo její odmítnutí? A za druhé, je tato hegemonie pravidel a organizací bohatých zemí sama o sobě lepší pro chudé země například ve srovnání s úplným odstraněním protekcionistických omezení?

Třetí cesta: poukazování na vady společenských institucí a vládců chudých zemí

Další populární způsob popírání toho, že současný globální institucionální řád škodí chudým, poukazuje na velké rozdíly mezi ekonomickou výkonností jednotlivých méně rozvinutých zemí. Příběhy úspěšných – jako asijských tygrů (Hongkong, Tchaj-wan, Singapur a Jižní Korea) a Číny – ukazují, že chudé země *mohou* překonat extrémní chudobu v globálním řádu v takové podobě, v jaké je, že tedy tento řád není pro vykořeňování chudoby nepříznivý. Chudí lidé v zemích, v nichž extrémní chudoba neustupuje, si proto mohou stěžovat pouze na své společenské instituce a vlády.

Chyba tohoto argumentu spočívá v domněnce, že čeho mohou dosáhnout někteří, mohou dosáhnout všichni. Skutečnost, že se *někteří* jedinci narození v chudých poměrech stali milionáři, neznamená, že mohou téhož

dosáhnout *všichni*.[45] Důvodem je vzácnost cest k bohatství. Nejsou jistě striktně omezené, ale je zjevně nemožné dosáhnout takové míry ekonomického růstu, která by byla zapotřebí, aby se stal milionářem každý (při stálé hodnotě měny a tedy reálném příjmu, který milionáři nyní mají). Totéž platí pro dříve chudé země. Asijští tygři dosáhli ohromujících úrovní růstu a omezení chudoby. Dokázali to státem podporovanou výstavbou průmyslu vyrábějícího technologicky nenáročné spotřební zboží. Globální úspěch tohoto průmyslu byl postaven na značné výhodě v ceně práce oproti konkurentům z rozvinutých zemí a na velké podpoře ze strany státu a/nebo na kvalifikovanější pracovní síle proti konkurenci z ostatních méně rozvinutých zemí. Rovněž snaha Spojených států amerických etablovat zde zdravé kapitalistické ekonomiky jako protiváhu sovětského vlivu v dané oblasti umožnila tygrům přístup na americký trh při zachování vysokých tarifů na ochranu trhu vlastního. Takový rozvoj průmyslu byl tedy pro asijské tygry velmi ziskový. Ale kdyby přijalo stejnou rozvojovou strategii více chudých zemí, soupeření mezi nimi by značně omezilo zisky z ní plynoucí.

V posledních dvou desetiletích se velkým vzorem úspěchu stala Čína, která dosáhla fenomenálního růstu vývozu a příjmu na hlavu. Čínský příklad je tak nyní užíván na podporu argumentu, že pravidla světové ekonomiky jsou pro chudé země příznivá a vedou k odstranění chudoby. Tyto argumenty opět pracují s možnostmi, které mají někteří, jako by je měli všichni. Vývozci v chudých zemích soupeří o tytéž těžce chráněné trhy bohatých zemí. Díky své výjimečné schopnosti dodávat levně ve velkých množstvích kvalitní výrobky si Čína vede v tomto soupeření velice dobře. Ale zároveň měl

[45] Viz Cohen, G. A., *History, Labour, and Freedom.* Oxford, Clarendon Press 1988, s. 262–263.

tento úspěch katastrofální důsledky v mnoha dalších chudých zemích, v nichž vedl ke snížení vývozních cen a podílu jejich vývozců na trhu. Současná světová ekonomika jistě není hrou s nulovým součtem, kde musí být zisk jednoho ztrátou druhého. Ovšem výsledky jsou na sobě silně závislé. Nemůžeme tedy přijmout závěr, že ačkoli je současný globální institucionální řád méně příznivý vůči chudým zemím, než by být mohl, je stále ještě dosti příznivý, aby všichni mohli dokázat to, co reálně dokázali asijští tygři nebo Čína.

Ale přesto, nemohly by chudé země jako celek i v současném řádu prospívat o mnoho lépe, než ve skutečnosti prospívají? A není tedy současný globální řád zproštěn odpovědnosti za jakoukoli nadměrnou chudobu, které by se bylo možné vyhnout, pokud by elity v chudých zemích byly kompetentní a nezkorumpované?

Předpokládejme, že by dvě sady relevantních příčinných faktorů – tedy globální institucionální řád a ekonomické režimy a politiky v zemích, ve kterých přetrvává extrémní chudoba – byly v symetrickém vztahu, a takto by každá sada faktorů byla nezbytná pro celosvětovou reprodukci extrémní chudoby. Tvrdíme-li pak, že globální faktory musejí být zproštěny odpovědnosti na základě toho, že by k odstranění světové chudoby stačila změna národních faktorů, mohou obhájci národních faktorů zcela symetricky trvat na tom, že národní faktory musejí být zproštěny odpovědnosti na základě toho, že by k odstranění chudoby stačila změna faktorů globálních. Zbavíme-li na tomto základě obě sady faktorů viny, postavíme jejich společnou produkci obrovských škod mimo morální kritiku.

Nevěrohodnost takové úvahy lze znázornit pomocí jednoduššího případu přímé interakce. Představme si dva kmeny žijící na horním toku řeky, na níž závisí přežití lidí na dolním toku, a vypouštějící do ní znečištění. A předpokládejme, že znečištění, které produkuje jeden

kmen, působí jen drobnou újmu, ale smísí-li se i s druhým znečištěním, stanou se smrtícím jedem zabíjejícím mnoho lidí na dolním toku. V takovém případě mohou oba kmeny na horním toku odmítat svou odpovědnost a trvat na tom, že by k oné velké újmě vůbec nedošlo, pokud by druhý kmen přestal řeku znečišťovat. Takové odmítnutí odpovědnosti je ale neplatné. Velkou škodu by měly přestat společně působit oba kmeny na horním toku. Aby naplnily tuto odpovědnost, mohou spolupracovat. Nedokážou-li to, má každý povinnost přestat znečišťovat a každý je plně odpovědný za každou škodu, ke které by nedošlo v případě, že znečištění nevypouští.[46]

Celosvětové přetrvávání extrémní chudoby je v podstatném smyslu analogické k újmě utrpěné lidmi na dolním toku. Je pravda – jak ukazují obhájci bohatých zemí a jejich současného globalizačního projektu –, že by se většině velké chudoby dalo vyhnout navzdory aktuálnímu neférovému globálnímu řádu, pokud by byly vlády a elity chudých zemí skutečně oddány „dobrému vládnutí" a cíli vykořenění chudoby. Stejně tak platí – jak zase tvrdí obhájci vlád a elit chudých zemí –, že by byla většina velké chudoby odstraněna navzdory zkorumpovaným a utlačitelským režimům mnoha méně rozvinutých zemí, pokud by byl globální institucionální řád plně přizpůsoben tomuto účelu. Toto vzájemné ukazování prstem dobře slouží oběma stranám k tomu, aby přesvědčily mnoho blahobytných občanů v bohatých i chudých zemích, že oni a jejich vlády nenesou na katastrofě světové chudoby žádnou vinu. Ale při hlubší reflexi se ukáže, že ačkoli mají obě strany pravdu v ukazování na tu druhou, obě se mýlí ve vlastním ospravedlňování se. Stejně jako dva kmeny na horním

[46] K tomu viz Pogge, T., Severe Poverty as a Violation of Negative Duties, c.d., s. 63–64.

toku jsou obě strany plně odpovědné za dílčí příspěvek ke strádání, jež společně působí. „Multiplikativní" kooperace příčinných faktorů tak nejenom nesnižuje, nýbrž *zvyšuje* celkovou odpovědnost. Je to analogické k situaci dvou zločinců, kdy oba přispějí nezbytným dílem k vraždě, a jsou pak také oba za tuto jednu smrt plně právně i morálně odpovědní.

Tato odpověď postačuje k prokázání odpovědnosti občanů a vlád bohatých zemí: mohou být odpovědní za extrémní chudobu i těch lidí, kteří by nebyli chudí, pokud by byly jejich země lépe řízeny.

Ovšem předpokládáme-li symetrii dvou sad příčinných faktorů, zůstává odpověď příliš jednoduchá a nedovede plně exponovat odpovědnost bohatých zemí a jejich globalizačního projektu. Ve skutečnosti je zde přítomna významná asymetrie. Zatímco totiž národní institucionální uspořádání a politiky chudých zemí mají mizivý vliv na podobu globálního řádu, ten má naopak velký vliv na ně. Jistě, společenské instituce a politiky mnoha chudých zemí nejsou zdaleka optimální při odstraňování chudoby v národním měřítku. Ovšem podstatný pokrok v této sadě příčinných faktorů je nepravděpodobný, dokud budou mít globální institucionální uspořádání aktuální podobu. Globální institucionální pořádek uplatňuje svůj zhoubný vliv na vývoj světové chudoby nikoli pouze přímo výše popsanými způsoby, ale rovněž nepřímo svým vlivem na národní instituce a politická opatření chudých zemí. Útlak a korupce, dnes tak silné v mnoha chudých zemích, jsou samy v podstatné míře produkovány a udržovány ústředními charakteristikami současného globálního řádu.

Například až v roce 1999 souhlasily rozvinuté země s omezením úplatkářství svých firem vůči zahraničním úředníkům přijetím *Úmluvy OECD o boji s uplácením cizích státních úředníků v mezinárodních obchodních transakcích* (úmluva vstoupila v platnost v únoru 1999

a od té doby byla široce ratifikována, viz www.oecd.org/home). Do té doby vlády většiny rozvinutých států nejenže umožňovaly svým firmám legálně uplácet zahraniční úředníky, ale dokonce jim dovolovaly tyto úplatky počítat jako daňově odečitatelnou položku, čímž dávaly finanční pobídku i morální podporu praxi podplácení politiků a úředníků v chudých zemích.[47] Tato praxe odklání loajalitu úředníků v těchto zemích od veřejného zájmu a má také velký vliv na to, jaké osoby v prvé řadě usilují o veřejné úřady. V důsledku toho utrpěly chudé země závratné ztráty, nejzřetelněji v udělování veřejných zakázek. Tyto ztráty plynou dílem z toho, že úplatky se zpětně projeví na ceně: soutěžící o zakázku musí zvednout cenu, aby se jim zaplatily poskytnuté úplatky. Další ztráty plynou z faktu, že soutěžící mohou nabízet produkty, které nemají dostatečnou konkurenční kvalitu, protože vědí, že úspěch jejich nabídky závisí více na kvalitě úplatku než na kvalitě nabídky. Ještě větší ztráty plynou ze skutečnosti, že úředníci zaměření na úplatky pro sebe se nestarají příliš o to, zda jsou zboží a služby, které ve jménu své země kupují, kvalitní či zda jsou vůbec potřeba. Mnoho z toho, co chudé země v průběhu let dovezly, pro ně nemělo žádný užitek, nebo bylo dokonce nebezpečné, buď docházelo k ničení životního prostředí, nebo k podpoře násilí (úplatkářství obzvláště kvete v obchodě se zbraněmi).

[47] Ve Spojených státech amerických se Kongres snažil zabránit uplácení zahraničních úředníků zákonem o zahraničních korupčních praktikách z roku 1977. Ten byl přijat poté, co se ukázalo, že společnost Lockheed nedala jen malou částku nějakému úředníkovi ze země třetího světa, nýbrž že dala úplatek 2 miliony dolarů premiérovi silného a demokratického Japonska Kakuei Tanakovi. USA byly jedním z hlavních zastánců Úmluvy, aby ochránily své firmy před nevýhodou ve srovnání se zahraničními konkurenty. Podobně také nevládní organizace Transparency International, která Úmluvě vydobyla v mnoha zemích OECD veřejnou podporu.

Předběžná zjištění ukazují, že je nová *Úmluva* neúčinná při zamezování úplatkům od nadnárodních společností. *The Economist* to shrnuje takto: „Existuje množství zákonů zakazujících úplatkářství od firem. Ale velké nadnárodní firmy je s lehkostí překračují." A banky v bohatých zemích stále pomáhají zkorumpovaným vládcům a úředníkům z chudých zemí přesouvat a investovat v zahraničí své zisky z úplatků a zpronevěry (Baker[48] odhaduje, že takovéto nezákonné transfery odvedou ročně okolo 500 miliard dolarů z méně rozvinutých zemí do zemí bohatých). Ovšem i kdyby byly tyto zákony účinné, bylo by obtížné vymýtit vše prostupující kulturu korupce, hluboko zakořeněnou v mnoha méně rozvinutých zemích, díky rozsáhlému úplatkářství, kterému byly podrobeny v letech svého utváření.

Záležitost korupce je součástí širšího problému. Politické a ekonomické elity chudých zemí jednají na jedné straně se svým podřízeným obyvatelstvem, a na druhé straně se zahraničními vládami a firmami. Mezi těmito dvěma okruhy je ohromný rozdíl v moci a bohatství. První jsou v naprosté většině mizerně vzdělaní a zcela zaměstnaní každodenním bojem o zajištění elementárních potřeb. Druzí disponují mnohonásobně většími možnostmi odměny i sankcí. Politici s normálním zájmem o svůj vlastní politický a ekonomický úspěch tak pravděpodobně budou spíše uspokojovat zájmy zahraničních vlád a firem než opačné zájmy svých mnohem chudších krajanů. A toto je přirozeně obraz, který nacházíme: existuje množství vlád chudých zemí, které se dostaly k moci nebo u ní zůstávají pouze díky podpoře ze zahraničí. A stejně tak je množství zahraničních politiků a úředníků, kteří na podnět, či dokonce kvůli úplatkům ze zahraničí pracují proti zájmům svých lidí:

[48] Baker, R., *Capitalism's Achilles Heel.* New York, John Wiley & Sons, Hoboken 2005.

pro rozvoj turisticky přátelského sexuálního průmyslu (nucené vykořisťování dětí a žen v něm tolerují a profitují z něj), *pro* dovoz nepotřebných, zastaralých nebo předražených výrobků z veřejných peněz, *pro* povolení dovozu nebezpečných výrobků, odpadů nebo stavění nebezpečných provozů, *proti* zákonům na ochranu zaměstnanců nebo životního prostředí a tak dále.

Asymetrie v motivacích by nepochybně nebyla tak obrovská, kdyby byly chudé země demokratičtější a kdyby svým obyvatelům umožňovaly hrát skutečnou politickou roli. Proč je ovšem většina těchto zemí vzdálená skutečné demokracii? Tato otázka poukazuje na další aspekty globálního institucionálního pořádku.

Nejvlastnější charakteristikou tohoto pořádku je, že jakákoli skupina ovládající většinu prostředků donucení v dané zemi je mezinárodně uznávána jako legitimní vláda nad územím a lidmi této země – bez ohledu na způsob, jak tato skupina uchopila moc, jak ji vykonává a bez ohledu na míru podpory nebo opozice obyvatel, jimž vládne. Že se tato skupina u moci těší mezinárodnímu uznání, neznamená pouze to, že ji přijímáme k vyjednávání. Rovněž to znamená, že uznáváme právo této skupiny jednat za lidi, jimž vládne, a takto fakticky povolujeme jakékoli osobě nebo skupině, která má účinnou moc v zemi – bez ohledu na to, jak ji získala nebo jak ji vykonává –, prodávat zdroje této země a disponovat výnosy z prodeje, půjčovat si jménem země a tak na ni uvalovat závazky plynoucí z dluhů, podepisovat jménem země smlouvy a zavazovat tak současné i budoucí obyvatele, a užívat státní příjmy k nákupu prostředků vnitřního útlaku. Tato globální praxe nás přivádí o mnoho blíž k vysvětlení, proč je tak mnoho zemí tak špatně spravováno.

Surovinové privilegium, jež udělujeme skupině u moci, je mnohem více než jen tichým souhlasem s jejím reálným ovládnutím přírodních zdrojů v dané zemi.

V chápání Wesleye Hohfelda[49] zahrnuje moc legálně uznávanou autoritu měnit distribuci svobod prvního řádu, tedy práva a povinnosti držby. Mít moc v tomto smyslu je něco jiného než být u moci (ve smyslu kontroly fyzickou silou a/nebo prostředky donucování). Surovinové privilegium zahrnuje také moc provést legální převod vlastnických práv na tyto zdroje. Firma, která koupila zdroje od Saudů nebo od Suharta, od Mobutua či Sani Abachy, takto získala právo být – a také skutečně *je* – uznávána kdekoliv na světě jako legitimní vlastník těchto zdrojů. To je významný prvek našeho globálního pořádku. Skupina, která přemůže stráže a ovládne skladiště, může dát zboží lidem a přijmout za ně peníze. Ale takovýto kupec se stává pouze držitelem, nikoli vlastníkem kořisti. S tím kontrastuje skupina, která svrhne zvolenou vládu a převezme kontrolu nad státem. I ona může vydat nějaké přírodní zdroje dané země a přijmout za ně peníze. V tomto případě však kupec nezískává pouhou držbu, ale všechna práva a svobody vlastnictví, která by měla být – a také fakticky *jsou* – chráněna a vynucována soudy a policií všech ostatních států. Mezinárodní surovinové privilegium je tedy právní mocí udělovat globálně platná vlastnická práva na zdroje dané země.

Mezinárodní surovinové privilegium má katastrofální dopady v chudých zemích bohatých na zdroje, v nichž tento sektor utváří velký díl národního hospodářství. Kdokoliv a jakýmkoli způsobem se může v takové zemi chopit moci a udržovat ji, často i proti širokému lidovému odporu, díky zbraním koupeným z výnosů prodeje zdrojů a z půjček zaručených budoucím prodejem surovin. Surovinové privilegium tak dává různým skupinám

[49] Hohfeld, W. N., *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*. New Haven, Yale University Press [1913/1917] 1964.

v zemi silnou pobídku k násilnému uchopení a výkonu moci, vede k pokusům o převrat a k občanským válkám. A nadto dává vnějším aktérům silnou pobídku korumpovat úředníky těchto zemí, kteří bez ohledu na to, jak špatně vládnou, mají stále k dispozici zdroje na prodej a peníze na utrácení.

Typickým příkladem je Nigérie. Vyváží denně kolem 2 milionů barelů ropy, jejichž roční hodnota výnosů, v závislosti na ceně ropy, představuje 10–40 miliard amerických dolarů – obří podíl hrubého domácího produktu (HDP). Kdokoli ovládá tento tok příjmů, může si dovolit koupit dostatek zbraní a vojáků, aby se udržel u moci bez ohledu na názor obyvatelstva. A dokud se mu to daří, bude jeho „měšec" stále naplňován novými prostředky, kterými může upevňovat svou vládu a žít v nadbytku. S tak mocným motivem není divu, že celých 28 let z posledních 38 let byla Nigérie ovládána představiteli armády, kteří se dostali k moci a drželi se u ní silou.[50] Stejně tak nepřekvapuje, že ani řádně zvolený prezident nedokáže zastavit rozsáhlou korupci: Olusegun Obasanjo si je dobře vědom toho, že v případě, že by se snažil použít výnosy z ropy čistě ku prospěchu obyvatel Nigérie, mohli by armádní důstojníci – díky mezinárodnímu privilegiu užívání zdrojů – rychle znovu získat požitky, na které jsou zvyklí.[51] S takovou cenou vypsanou na svou hlavu nemůže ani prezident

[50] Viz článek Going on Down v *The Economist* z 8. června 1996, s. 46–48. Pozdější doplnění říká: „výnosy z ropy [jsou] vypláceny přímo nejvyšším úrovním vlády... Hlava státu má nejvyšší moc a kontrolu nad všemi penězi. Nezávisí na ničem a na nikom kromě ropy. Klientelismus a korupce sahá odshora až dolů." (*The Economist* z 12. prosince 1998, s. 19). Viz také http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Nigeria/Background.html (21. 11. 2007).

[51] Poněvadž byl Obasanjo předsedou poradního sboru Transparency International, probudilo jeho zvolení na začátku roku 1999 velké naděje. Tyto naděje byly brzy bolestně zklamány. Nigérie stále

s nejlepšími záměry skoncovat se zpronevěrou výnosů z ropy, a přežít přitom u moci.

Pobídky plynoucí z mezinárodního surovinového privilegia pomáhají vysvětlit skutečnost, kterou ekonomové již dlouho pozorují a shledávají matoucí: významnou *negativní* korelaci mezi hojností zdrojů (v poměru k HDP) a ekonomickou výkonností. Toto „surovinové prokletí" či „holandská nemoc" jsou dokazovány příkladem mnoha málo rozvinutých zemí, které navzdory velkému přírodnímu bohatství dosáhly v uplynulých desetiletích pouze malého hospodářského růstu a omezení bídy.[52] Dva ekonomové z Yale potvrzují toto vysvětlení regresní analýzou, která ukazuje, jak je příčinné spojení mezi surovinovým bohatstvím a chabým ekonomickým výkonem zprostředkováno omezenými šancemi rozvoje demokracie: „Všechny ropné státy či na surovinách závislé země v Africe nejsou schopny zahájit reálné politické reformy ... kromě Jihoafrické republiky byl přechod k demokracii úspěšný jenom v zemích chudých na zdroje."[53] „Námi provedená srovnávací regresní analýza jednotlivých zemí potvrzuje naše teoretické předpoklady. Zjistili jsme, že nárůst o jedno procento v objemu surovinového sektoru [v poměru k HDP] vytváří půlprocentní pokles pravděpodobnosti přežití demokratického režimu."[54] Pokládajíce globální řád za pevně dané poza-

zůstává u dna Indexu vnímání korupce, vydávaného Transparency International (http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi, 21. 11. 2007).

[52] UNDP, *Human Development Report 2006*, c.d., s. 332–334.

[53] Lam, R./Wantchekon, L., *Dictatorships as a Political Dutch Disease*. Working Paper 795, Yale University 1999, s. 31. Dostupné na www.nyarko.com/wantchel.pdf (21. 11. 2007).

[54] Tamtéž, s. 35. Viz též Wantchekon, L., *Why do Resource Dependent Countries Have Authoritarian Governments?* Working Paper, Yale University 1999, na www.yale.edu/leitner/pdf/1999-11.pdf, 21. 11. 2007.

dí, nepřemýšlejí již autoři o tom, jak příčinná souvislost, kterou analyzují, sama závisí na globálních pravidlech, která dávají surovinové privilegium každé skupině u moci bez ohledu na absenci její domácí legitimity.

Privilegium půjčky, které uděluje skupině u moci, zahrnuje moc uvalit mezinárodně platné právní závazky na zemi jako celek. Jakákoli nástupnická vláda, která odmítne respektovat dluhy způsobené jakkoli zkorumpovaným, brutálním, nedemokratickým, neústavním, utlačitelským a neoblíbeným předchůdcem, bude mocně potrestána bankami a vládami cizích zemí. Minimálně sama pozbude privilegia půjčky vyloučením z mezinárodních finančních trhů. Taková odmítnutí jsou tedy velice vzácná, přičemž i nově zvolené vlády jsou často i po dramatickém rozchodu s minulostí nuceny splácet dluhy svých nejhorších předchůdců.

Mezinárodní privilegium půjčky přispívá aktivitám represivních a zkorumpovaných elit v málo rozvinutých zemích třemi významnými způsoby. Za prvé, umožňuje destruktivním vládcům půjčit si jménem státu více peněz a levněji, než kdyby byli sami povinni je splácet. Touto cestou jin privilegium půjčky pomáhá udržet se u moci i navzdory téměř všeobecné nespokojenosti a odporu. Protože vládcové chudých zemí bohatých na suroviny mohou nabídnout záruky, mají také větší prostor doplnit svůj příjem z prodeje surovin uvalováním velkých břemen dluhů na své země.[55] Je zbytečné říkat, že pouze minimum z půjček bylo nasměrováno do produktivních investic, jako je vzdělávání nebo infrastruktura, které by posílily ekonomický růst a vytvářely dodatečný příjem z daní, jenž by umožňoval plnit závazky splácení a úroků. Velká část padla na osobní spotřebu nebo byla vynaložena na „vnitřní bezpečnost" a armádu. Za druhé, mezinárodní privilegium půjčky uvaluje na demokratické nástupnické režimy často obrovské dluhy zkorumpovaných předchůdců. Tím je podkopána schopnost těchto režimů provést strukturální změny a další politické programy, a proto jsou méně úspěšné a stabilní než by mohly být (je pouze chabou útěchou, že pučisté jsou také někdy oslabeni odpovědností za závazky svých demokratických předchůdců). Za třetí, mezinárodní privilegium půjčky posiluje motivaci k pokusům o převrat: kdokoli uspěje v získání převahy prostředků donucování pod svou kontrolou, získá toto privilegium jako dodatečnou odměnu.

Privilegia týkající se surovin a půjček jsou doplněna mezinárodním privilegiem uzavírat smlouvy, které uznává jakoukoli osobu nebo skupinu účinně kontrolující danou zemi jako oprávněnou přijímat smluvní závazky ve jménu obyvatel této země, a mezinárodní zbrojní privilegium, které opravňuje k využívání státních prostředků k nákupu a dovozu zbraní nezbytných pro setrvání u moci. Jako dříve daňově odečitatelné úplatkářství úředníků chudých zemí jsou i tato privilegia významnými charakteristikami globálního řádu, který prospívá především vládám, firmám a občanům bohatých zemí a politicko-vojenským elitám zemí chudých na úkor naprosté většiny obyčejných lidí v chudých zemích. Ačkoli tedy současný globální řád striktně neznemožňuje chudým zemím dosáhnout skutečné demokracie a trvalého ekonomického růstu, jeho ústřední aspekty mocně přispívají k tomu, že v obou oblastech selhávají. Tyto charakteristiky jsou klíčové při vysvětlení neschopnosti a hlavně neochoty vůdců těchto zemí sledovat efektivnější strategie odstraňování chudoby. A proto jsou také klíčové pro vysvětlení, proč se globální nerovnost zvětšuje tak prudce, že podstatný ekonomický růst od konce studené války neomezil příjmovou chudobu a podvýživu – *navzdory* dočasnému významnému technologickému pokroku a globálnímu ekono-

[55] UNDP, *Human Development Report 2006*, c.d., s. 344–347.

mickému růstu, *navzdory* obrovskému snížení chudoby hlášenému v Číně,[56] *navzdory* „mírové dividendě" po studené válce,[57] *navzdory* podstatnému poklesu cen jídla,[58] *navzdory* oficiální rozvojové pomoci a *navzdory* úsilí mezinárodních humanitárních a rozvojových organizací.

Shrnutí

Za pouhých 17 let od konce studené války zemřelo zhruba 300 milionů lidí předčasně kvůli chudobě, a každý rok přibude dalších 18 milionů. Mnohonásobně vyšší počet lidí musí žít v podmínkách život ohrožující chudoby, kvůli které je pro ně velice obtížné vyjádřit vlastní zájmy a účinně se starat o sebe a své rodiny. Tato katastrofa se děla a děje zcela předvídatelně, v podmínkách globálního institucionálního řádu uzpůsobeného ku prospěchu vlád, firem a občanů bohatých zemí a politických a vojenských elit chudých zemí. Pro tento globální institucionální řád existují udržitelné alternativní úpravy, udržitelné alternativní cesty globalizace, na

[56] Počet Číňanů žijících za méně než 1 dolar denně se mezi lety 1987 a 2001 snížil o 31 %, tedy o 91 milionů, a pod 2 dolary se ve stejném období snížil o 19 %, tedy o 137 milionů. Viz Chen, S./Ravallion, M., How Have the World's Poorest Fared since the Early 1980's?, c.d., s. 153.

[57] Díky ukončení studené války poklesly globální vojenské výdaje ze 4,7 % v roce 1985 na 2,9 % v roce 1996 (UNDP /United Nations Development Program/, *Human Development Report 1998* (c.d.) a na asi 2,6 % čili 1,035 bilionu dolarů v roce 2004 (http://yearbook2005.sipri.org/ch8/ch8, 21. 11. 2007). Dnes činí tato globální mírová dividenda necelý 1 bilion dolarů ročně.

[58] World Bank Food Index poklesl ze 139,3 v roce 1980 na 100 v roce 1990 a poté na 90,1 v roce 2002. Tyto údaje jsou publikovány World Bank's Development Prospects Group, dostupné na http://siteresources.worldbank.org/INTRGEP2004/Resources/gep2004fulltext.pdf (21. 11. 2007).

kterých by bylo možné se této katastrofě z velké části vyhnout. I nyní by mohla být extrémní chudoba prudce omezena realistickými reformami, které by upravily nejškodlivější charakteristiky tohoto globálního pořádku nebo zmenšily jejich dopad.

Jako příklad vezměme nepodmíněné mezinárodní surovinové privilegium. Je prospěšné pro bohaté země, protože jim umožňuje přístup k větší, levnější a spolehlivější dodávce cizích přírodních zdrojů, je možné zajistit si jejich vlastnictví od kohokoli, kdo je zrovna u moci, bez ohledu na to, zda lidé souhlasí s prodejem nebo mají nějaký prospěch z jeho výnosu. Bezpodmínečná mezinárodní surovinová a výpůjční privilegia jsou také velice prospěšná pro mnoho pučistů a tyranů v chudých zemích, kterým zajišťují prostředky pro setrvání u moci i proti vůli velké většiny jejich krajanů. Tato privilegia jsou však naprostou katastrofou pro globální chudé, kteří jsou vyvlastňováni prostřednictvím úvěrů a dohody o surovinách, ve kterých nemají žádné slovo a ze kterých jim neplyne žádný prospěch.[59]

Tento příklad ilustruje jednoznačnou nespravedlnost současného globálního institucionálního řádu. Ukazuje rovněž, že nespravedlnost nespočívá v příliš malém objemu pomoci distribuovaném mezi chudé. Tolik extrémní chudoby a tolik potřeby pomoci je tu proto, že jsou chudí systematicky zbídačováni existujícími institucionálními uspořádáními a byli takto zbídačováni po dlouhou dobu, po kterou byly naše výhody spojeny s jejich nevýhodami. Vymýcení extrémní chudoby morálně akceptovatelným tempem by znamenalo významné náklady a ztráty příležitostí na straně bohatých zemí. Avšak přijetí těchto nákladů není štědrým milodarem, nýbrž

[59] K některým námětům, jak upravit mezinárodní surovinové a výpůjční privilegium viz Pogge, T., *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, c.d., kap. 6.

nezbytnou kompenzací za újmy způsobené nespravedlivými globálními institucionálními úpravami, jejichž minulé a současné uplatňování bohatými zeměmi přináší jejich občanům veliký prospěch. Takové schéma kompenzace by mohlo mít například podobu globální surovinové dividendy.[60]

Vzhledem k faktu, že současný globální institucionální řád je předvídatelně spojen s tak mohutným výskytem vyhnutelné extrémní chudoby, představuje jeho (nekompenzované) prosazování trvalé porušování lidských práv – pravděpodobně nejrozsáhlejší porušování spáchané v lidských dějinách. Dle mého názoru nejde o *nejvážnější* porušení lidských práv, neboť jeho pachatelé neusilují o smrt a utrpení, které působí, ani jako o účel, ani jako o prostředek. Pouze jednají se záměrnou lhostejností k enormním škodám, které působí při dosahování vlastních cílů a věnují velké úsilí tomu, aby oklamali svět (a někdy i samy sebe) ohledně důsledků svého jednání – stále jde ovšem o *nejrozsáhlejší* porušování lidských práv.

Obrovská chudoba způsobená lidským jednáním jistě není bez precedentů. Britské koloniální instituce a politika jsou viněny z až milionu mrtvých při irském bramborovém hladomoru v letech 1846–1849 a ze zhruba 3 milionů mrtvých při velkém bengálském hladomoru z let 1943–1944. Až 30 milionů mrtvých kvůli chudobě v letech 1959–1962 v Číně je připisováno lpění Mao Ce-Tunga na politice „velkého skoku vpřed" i poté, co se zjevně ukázaly její katastrofální následky. Ovšem tyto historické katastrofy měly omezené trvání a ani na svém vrcholu nedosáhly současného každoročního počtu 18 milionů mrtvých v důsledku chudoby.

Trvalé prosazování tohoto globálního pořádku bez podstatných změn představuje masivní porušování lid-

[60] Viz tamtéž, kap. 8.

ských práv na základní životní potřeby – porušování, za něž nesou hlavní odpovědnost vlády a voliči mocnějších zemí. Tato obžaloba nemůže být odvrácena odkazem na výchozí srovnání nebo poukazem na souhlas samotných globálních chudých, ani odvoláváním se na jiné škodlivé příčinné faktory, proti kterým může globální řád udělat jen málo.

Příslib globální institucionální reformy

Lidská práva nám ukládají negativní povinnost nepřispívat k prosazování takového institucionálního pořádku, který předvídatelně působí vyhnutelné nedostatky v lidských právech bez kompenzující ochrany a reformního úsilí pro jeho oběti. Analogicky k negativním povinnostem nezrušit smlouvu nebo slib a nepoužít v naléhavém případě cizí majetek bez adekvátní kompenzace, může i tato negativní povinnost uvalit pozitivní závazky na zvýhodněnou stranu: závazky týkající se kompenzace způsobeného příspěvku k újmě. Taková kompenzace může mít podobu úsilí o ochranu, například v podobě daru mezinárodním nevládním organizacím (NGO), jakou je třeba hnutí Oxfam, nebo se může soustředit na institucionální změnu. Dovolte mi specifikovat význam druhé možnosti.

V moderním světě jsou pravidla, jež řídí ekonomické transakce – na národní i mezinárodní úrovni – nejvýznamnějším příčinným faktorem výskytu a závažnosti extrémní chudoby a obecněji deficitu lidských práv. Nejvýznamnější z důvodu svého velkého dopadu na ekonomické rozdělování v rámci právního řádu, na který jsou uplatňována. Relativně malé obměny zákonných úprav týkajících se zdanění, pracovních vztahů, sociálního zabezpečení, přístupu ke zdravotní péči a vzdělání tak mohou mít mnohem větší dopad na chudobu než

velké změny ve spotřebitelském chování nebo v politice významné firmy. Tento vhled platí stejně pro globální institucionální řád. I drobné změny pravidel, jež řídí mezinárodní obchod, půjčky, investice, využívání zdrojů nebo duševního vlastnictví mohou rozsáhle ovlivnit globální výskyt životu nebezpečné chudoby.

Jiný důvod, proč jsou pravidla, jež řídí ekonomické transakce, nejvýznamnější determinující příčinou výskytu a závažnosti chudoby v moderním světě, plyne z jejich větší transparentnosti. Změny pravidel, stejně jako individuální a kolektivní chování, mohou mít zajisté nezamýšlené a nepředvídatelné následky. V případě pravidel je však mnohem snazší tyto následky rozpoznávat a korigovat. Vyhodnocení změny pravidel v rámci konkrétního právního řádu je poměrně jasné: můžeme se například pokusit odhadnout, jak nárůst minimální mzdy ovlivnil míru nezaměstnanosti a příjem *per capita* v dolním kvintilu. (V ekonomice samozřejmě dochází vedle změn minimální mzdy k mnoha dalším jevům, taková analýza je tudíž komplexní a není zcela přesná. Analýzy tohoto druhu však mohou být stále prováděny v uspokojivé kvalitě, a v mnoha zemích takto také prováděny *jsou*.) Je naproti tomu složitější hodnotit relativní dopad proměn v jednání individuálních nebo kolektivních aktérů. Takové hodnocení může být omezeno jen na bezprostředně dotčené osoby – například na zaměstnance společnosti nebo na obyvatele města, ve kterém probíhá projekt nějaké rozvojové agentury. Ale takto omezené hodnocení je vždy napadnutelné v tom, že ignoruje nepřímé účinky na jedince, kteří stojí mimo tento rámec, nebo na budoucí generace.

Dalším důvodem, proč jsou pravidla, jež řídí ekonomické transakce, nejvýznamnější determinující příčinou výskytu a závažnosti chudoby v moderním světě, je mnohem snazší udržitelnost morálně úspěšných pravidel oproti morálně úspěšnému jednání. Je tomu

tak proto, že morální jednání individuálních a kolektivních aktérů je vystaveno stálým tlakům, které jsou dány nejen jejich běžnými sebestřednými zájmy, nýbrž také jejich konkurenční situací a ohledy na férovost. Příkladem těchto jevů jsou konkurenční firmy, z nichž každá může dojít k závěru, že si nemůže dovolit zanedbat možnost získat nemorálně výhodu na úkor svých zaměstnanců a zákazníků, protože takové jednostranné sebeomezení by ji zatížilo neférovou kompetitivní nevýhodou tváří v tvář méně skrupulózním konkurentům. Na národní úrovni je takový problém možné vyřešit změnami v právní úpravě, která zaváže všechny firmy, pod pohrůžkou výrazných postihů, k tomu, aby dodržovaly obecné standardy v zacházení se zákazníky a zaměstnanci. Firmy jsou často ochotny takovou legislativu podporovat (snad pro zlepšení obrazu svého odvětví), ovšem nejsou ochotny dávat všanc svou konkurenceschopnost jednostranným dobrým jednáním.

Podobná úvaha platí i na mezinárodní scéně, na níž ekonomicky soutěží vlády a firmy. Není asi překvapivé (byť to zůstává hrozivé), že dosud jedinci, firmy i vlády usilovali tak málo o vymýcení globální chudoby.[61] Důvo-

[61] Současné snahy mají ve finančním vyjádření objem zhruba 14 miliard dolarů ročně – 0,04 % hrubých národních důchodů bohatých zemí – sestávajících ze 7 miliard dolarů ročně od jedinců a firem (UNDP, *Human Development Report* 2003, c.d., s. 290) a dalších 7 miliard dolarů ročně od vlád v podobě oficiální rozvojové pomoci na základní sociální služby (podrobnější informace na http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Default.aspx, 23. 11. 2007). Souhrnná oficiální rozvojová pomoc je asi desetkrát vyšší, ale naprostá většina je vynaložena ku prospěchu aktérů schopnějších dát protihodnotu, jak je dobře vyjádřeno v prohlášení (v současnosti odstraněném) z hlavní stránky USAID (oficiální agentura koordinující rozvojovou pomoc USA – pozn. překl.): „Hlavním beneficientem amerických programů zahraniční pomoci vždy byly Spojené státy. Téměř 80 procent kontraktů a grantů Agentury Spojených států pro mezinárodní rozvoj (USAID) jde přímo k americkým firmám. Programy zahraniční po-

dem je snaha vyhnout se znevýhodnění v soutěži a hendikepu plynoucímu z přijetí jednostranných morálních omezení. Je možné, že by bohaté vlády a firmy mohly být dovedeny k mnohem větším činům na tomto poli, pokud by přijaly a pokud by se držely právních závazků platících pro všechny, a tím by nebyly vystaveny riziku, že jejich dobré jednání povede ke znevýhodnění v soutěži. Úspěchy v odstraňování chudoby v rámci států také poukazují k institucionální reformě spíše než ke spolehnutí se na individuální morální úsilí.

Tato myšlenka jistě není nová, a vlády byly velmi neochotné zavázat se k seriózním opatřením proti globální chudobě i ke společné akci. Byl zopakován – v chytře oslabených formulacích – jejich závazný slib omezit do roku 2015 globální chudobu na polovinu, avšak stále nedošlo ke skutečným snahám o implementaci. Na Světovém potravinovém summitu zorganizovaném FAO (Organizace OSN pro výživu a zemědělství) v listopadu 1996 v Římě souhlasilo 186 zúčastněných vlád, že budou „ručit naší politickou vůlí a naším společným a národním závazkem za dosažení potravinového zabezpečení pro všechny a za trvalé úsilí odstranit hlad ve všech zemích, s okamžitým[!] cílem omezit *počet* podvyživených lidí na polovinu současného stavu do roku 2015" (*Římská deklarace*, mé zdůraznění). *Deklarace tisíciletí OSN*, vyhlášená v září 2000, zavazuje státy takto: „do roku 2015 snížit na polovinu *podíl* lidí na světě, jejichž příjem je menší než dolar denně a podíl hladovějících lidí" (mé zdůraznění). Zatímco starší formulace směřovala k padesátiprocentní redukci počtu chudých lidí v letech 1996–2015, cílem novější formulace – zvýhodněná pětačtyřicetiprocentním nárůstem populace méně

moci pomohly vytvořit významné trhy pro zemědělské produkty, vytvořily nové trhy pro americké průmyslové vývozy, a tak znamenaly statisíce pracovních míst pro Američany."

rozvinutých zemí v letech 1990–2015 a velkým omezením chudoby v letech 1990–2000 v Číně – je pouze devatenáctiprocentní snížení chudoby v letech 2000–2015.[62]

Oficiální rozvojová pomoc (ODA) z bohatých zemí, která měla zpočátku dosahovat 1 % a později 0,7 % jejich souhrnného HDP, ve skutečnosti v průběhu devadesátých let poklesla z 0,33 % v roce 1990 na 0,22 % v roce 2000.[63] Na špičce tohoto sestupu byly Spojené státy americké s omezením své oficiální rozvojové pomoci z 0,21 % na 0,1 % HDP v časech velké prosperity vedoucí k rekordním přebytkům rozpočtu.[64] S příchodem „války proti terorismu" se oficiální rozvojová pomoc podle zpráv vrátila na 0,33 % HDP v roce 2005 díky dramatickému nárůstu výdajů na Mušarafův Pákistán a okupovaný Afghánistán a Irák.[65] Avšak i tato nově dosažená úroveň 106,5 miliardy dolarů je pouhou třetinou částky nezbytné k vymýcení světové extrémní chudoby – a pouze malý zlomek z ní je použit ke svému skutečnému účelu.

Tyto neradostné historické doklady naznačují, že v globálním institucionálním řádu je obtížné zlepšení dosáhnout i udržet. Ovšem tato skutečnost nevyvrací mou hypotézu, že jich lze dosáhnout a udržet mnohem *snáze* než podobně významných jednostranných zlepšení v jednání individuálních a kolektivních aktérů. Víme, kolik peněz jsou ochotni jednotlivci, firmy a vlády dát na globální odstranění chudoby: kolem 14 miliard dolarů ročně (viz pozn. 62). Ve srovnání se škoda-

[62] K úplnější analýze viz Pogge, T., The First UN Millennium Development Goal: A Cause for Celebration? *Journal of Human Development*, 5, 2004, 3, s. 377–397.

[63] UNDP, *Human Development Report 2002*. New York, Oxford University Press 2002, s. 202.

[64] Tamtéž.

[65] Viz www.oecd.org/dataoecd/52/18/37790990.pdf, 23. 11. 2007.

mi, které jsou v současném globálním řádu způsobovány globálním chudým zřejmými nespravedlnostmi, je to částka velmi malá. Je velice malá také ve srovnání s částkou potřebnou k dosažení podstatného pokroku: v prvních několika letech seriózní ofenzívy proti chudobě by se potřebná částka blížila 300 miliardám dolarů.[66] Není reálné očekávat, že dosáhneme takovéhoto dvacetinásobného nárůstu dostupných prostředků morální proměnou relevantních aktérů: bohatých jedinců, firem a vlád bohatých zemí. *Reálnější* – byť stále spíše nereálné – je dosažení podstatného pokroku v boji s chudobou institucionálními reformami, které učiní globální pořádek pro chudé méně tíživým. Pokud by bohaté země takové reformy přijaly, byly by nuceny nést určité náklady příležitostí tím, že by byl režim mezinárodního obchodu, půjček, investic a ochrany duševního vlastnictví férovější ke globálním chudým, a také jisté náklady jako kompenzaci za způsobené újmy – kupříkladu pomocí při financování základních zdravotnických zařízení, očkovacích programů, základního školství, školního stravování, bezpečných vodovodních a kanalizačních systémů, základního ubytování, elektráren a rozvodných sítí, bank a drobných půjček, silnic, železnic a komunikačních tras tam, kde dosud neexistují. Má-li si takový reformní program udržet podporu občanů a vlád bohatých zemí, musí spravedlivě rozložit náklady a ztracené příležitosti mezi ně spolehlivým a transparentním způsobem, aby nebyla konkurenční pozice jedněch likvidována neposlušností druhých.

[66] Viz Pogge, T., *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, c.d., kap. 8. Zde je tento přibližný odhad založen na souhrnné diferenci vůči vyšší hranici chudoby Světové banky (tj. 2 dolary/den). Za pozornost stojí, že částka 300 miliard dolarů je pouze 0,67 % globálního produktu nebo 0,84 % sečtených hrubých národních důchodů bohatých zemí (World Bank, *World Development Report 2007*, c.d., s. 289) – podstatně méně, než činí roční vojenský rozpočet Spojených států (okolo 500 miliard dolarů) nebo každoroční „mírová dividenda", kterou získávají bohaté země od konce studené války (cca 675 miliard dolarů, viz pozn. č. 58).

Cesta globální institucionální reformy je mnohem reálnější a udržitelnější než jednostranná změna jednání pro tři zjevné důvody. Za prvé, náklady a ztracené příležitosti, které každý bohatý občan bude muset nést, jsou extrémně malé ve srovnání s přínosem této reformy k odstranění extrémní chudoby. Reforma sníží vaši rodinnou životní úroveň řekněme o 900 dolarů ročně, a vylepší o 300 dolarů ročně životy stamilionů chudých rodin. V protikladu k tomu jednostranný dar stejné částky sníží životní úroveň o 900 dolarů ročně, ale zlepší o 300 dolarů ročně životní úroveň pouhých tří chudých rodin. Vzhledem k těmto přínosům dají racionální aktéři, kteří se cítí být morálně zainteresováni na odstranění extrémní chudoby, mnohem spíše přednost strukturální reformě než poskytování dalších darů.[67] Za druhé, strukturální reforma dává občanům záruku, že náklady a ztracené příležitosti budou férově rozloženy, jak bylo popsáno. A za třetí, jakmile bude jednou strukturální reforma provedena, nebude nutné ji rok od roku obnovovat náročným osobním rozhodováním. Ustavičné zmírňování chudoby vede k únavě, odporu, ba i pohrdání. Nutí bohaté občany vždy znovu se vzchopit, byť moc dobře vědí, že ostatní v podobné situaci nedávají nic nebo jenom trochu, že jejich dary jsou právně nezávazné a že bez ohledu na to, kolik dávají, ještě o trochu více peněz by zachránilo další děti od nemoci a hladu. Tato únava, tento odpor a toto pohrdání jsou dnes široce rozšířenými postoji občanů a úředníků bohatých zemí k „pomoci", kterou vydávají a k jejím příjemcům.

[67] Za plné docenění významu tohoto bodu vděčím diskusi s Derekem Parfitem.

Všechny tyto důvody mne vedou k názoru, že dnešní rozsáhlý deficit lidských práv zejména mezi globálními chudými by se byl dal nejlépe napravit úsilím o globální (a národní) institucionální reformu. Poměrně malé reformy s mírnými důsledky pro bohaté tohoto světa postačí k odstranění deficitu v naplňování lidských práv, jehož rozsah činí tuto reformu naším nejdůležitějším morálním úkolem.

Seznam literatury

Baker, R., *Capitalism's Achilles Heel*. New York, John Wiley and Sons 2005.

Cohen, G. A., *History, Labour, and Freedom*. Oxford, Clarendon Press 1988.

Correa, C., *Intellectual Property Rights, the WTO and Developing Countries: The TRIPs Agreement and Policy Options*. London, Zed Books 2000.

Davies, J. B./Sandstrom, S./Shorrocks, A./Wolff, E. N., *The World Distribution of Household Wealth*. WIDER, December 5, 2006 (www.wider.unu.edu).

Hohfeld, W. N. [1913, 1917], *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*. New Haven, Yale University Press 1964.

Chen, S./Ravallion, M., How Have the World's Poorest Fared since the Early 1980's? *World Bank Research Observer* 19, 2004, s. 141–169.
Také na wbro.oupjournals.org/cgi/content/abstract/19/2/141.

ILO (International Labor Organization), *A Future Without Child Labour*. Geneva, ILO 2002.

ICESCR (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) přijatý Valným shromážděním jako rezolucę 2200A (XXI) 16. prosince 1966, www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm

Juma, C., Intellectual Property Rights and Globalization: Implications for Developing Countries. *Science, Technology and Innovation Discussion Paper No. 4*. Harvard Center for International Development 1999, na www2.cid.harvard.edu/cidbiotech/dp/discuss4.pdf

Lam, R./Wantchekon, L., Dictatorships as a Political Dutch Disease. *Working Paper 795*, Yale University 1999, na www.nyarko.com/wantche1.pdf

Milanovic, B., *Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality*. Princeton, Princeton University Press 2005.

Pogge, T., *Realizing Rawls*. Ithaca, Cornell University Press 1989.

Pogge, T., *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Cambridge, Polity Press 2002.

Pogge, T., The First UN Millennium Development Goal: A Cause for Celebration? *Journal of Human Development*, 5, 2004, 3, s. 377–397.

Pogge, T., Human Rights and Global Health: A Research Program. In: Barry, Ch./Pogge., T. (eds.), *Global Institutions and Responsibilities*. Oxford, Blackwell Publishers 2005.

Pogge, T., Severe Poverty as a Violation of Negative Duties. *Ethics and International Affairs*, 19, 2005, 1, s. 55–84.

Pogge, T., Severe Poverty as a Human Rights Violation. In: týž (ed.), *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor*. Oxford, Oxford University Press 2007.

Rawls, J., The Law of Peoples. In: Shute, S./Hurley, S. (eds.), *On Human Rights: The Amnesty Lectures of 1993*. New York, Basic Books 1993.

Rawls, J., *The Law of Peoples: With 'The Idea of Public Reason Revisited.'* Cambridge, Mass., Harvard University Press 1999.

Reddy, S./Pogge, T., How *Not* to Count the Poor. In: Anand, S./Stiglitz, J. (eds.), *Measuring Global Poverty*. Oxford, Oxford University Press 2007. Také na www.socialanalysis.org

Rome Declaration on World Food Security, 1996, www.fao.org/wfs

Social Watch, *Unkept Promises*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 2005. Také na www.mdgender.net/resources/monograph_detail.php?MonographID=38

UN Millennium Declaration (2000) General Assembly Resolution 55/2, 2000. Na www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), *Trade and Development Report 1999*. New York, UN Publications 1999. Také na r0.unctad.org/en/pub/ps1tdr99.htm

UNDP (United Nations Development Program), *Human Development Report 1998*. New York, Oxford University Press 1998. Také na hdr.undp.org/reports/global/1998/en

UNDP, *Human Development Report 2001*. New York, Oxford University Press 2001. Také na hdr.undp.org/reports/global/2001/en

UNDP, *Human Development Report 2002*. New York, Oxford University Press 2002. Také na hdr.undp.org/reports/global/2002/en

UNDP, *Human Development Report 2003*. New York, Oxford University Press 2003. Také na hdr.undp.org/reports/global/2003

UNDP, *Human Development Report 2006*. Houndsmills: Palgrave Macmillan 2006. Také na hdr.undp.org/reports/global/2006

UNICEF (United Nations Children's Fund), *The State of the World's Children2005*. New York, UNICEF 2005. Také na www.unicef.org/publications/files/SOWC_2005_(English).pdf

UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), *Gender Equality: Striving for Justice in an Unequal World.* Geneva: UNRISD/UN Publications 2005. Také na www.unrisd.org

Všeobecná deklarace lidských práv, schválená a vyhlášená Valným shromážděním Organizace spojených národů 10. prosince 1948, jako rezoluce 217 A (III).

Wantchekon, L., Why do Resource Dependent Countries Have Authoritarian Governments? Working Paper, Yale University 1999, na www.yale.edu/leitner/pdf/1999-11.pdf

Watal, J., Access to Essential Medicines in Developing Countries: Does the WTO TRIPS Agreement Hinder It? Science, Technology and Innovation Discussion Paper No. 8, Harvard Center for International Development 2000, na www2.cid.harvard.edu/cidbiotech/dp/discussion8.pdf

WHO (World Health Organisation), *The World Health Report 2004*. Geneva, WHO Publications 2004. Také na www.who.int/whr/2004

World Bank, *World Development Report 2007*. New York, Oxford University Press 2006.